

OPĆI/OPŠTI IZBORI U BOSNI I HERCEGOVINI 2022. GODINE

PRIRUČNIK ZA DUGOROČNO POSMATRANJE IZBORA

Ovaj projekat finansira Evropska unija.

Juli/Srpanj 2022. godine

Dragi posmatračice,

Vašim učešćem u aktivnostima projekta STEP, zajedno ćemo raditi na tome da ojačamo građansko učešće i osnažimo pokret organizacija civilnog društva širom zemlje kako bi se podržali slobodni i poštenu izbori u Bosni i Hercegovini, pri tome smanjujući rizik od izbornih prevara i manipulacija. Našim radom i trudom, posredno i neposredno, ohrabrićemo građane i građanke u proaktivnom pristupu u izražavanju svoje slobodne političke volje što je i cilj kojem projekat aktivno doprinosi uz razumijevanje da izbori predstavljaju osnovni i najvažniji oblik građanskog učešća u procesu demokratizacije u zemlji.

Zašto nam je potrebno posmatranje izbora? Posmatranje izbornog procesa na svim organizovanim izborima u BiH od 2014. godine pokazalo je da je prisustvo nestranačkih posmatračica od izuzetnog značaja kako za preveniranje tako i direktno sprečavanje izbornih nepravilnosti. Jedini demokratski način izražavanja političke volje građana/ki kojim želimo da kreiramo našu budućnost su izbori. To je dan kada građani/ke, koji imaju biračko pravo, treba da slobodno izraze svoju izbornu volju, iz kojih razloga je potrebno da svaka država kroz ustav i zakon obezbijedi da izbori moraju biti provedeni u skladu sa Izbornim zakonom i provedbenim aktima što je i garancija da izbori budu demokratski, pošteni i slobodni.

U procesu posmatranja i kontrole izbornog procesa značajnu ulogu imaju izborni posmatračice, a posebno dugoročni posmatračice koji posmatraju izborni proces u svim njegovim fazama. Da bi se taj posao obavio odgovorno, savjesno i efikasno potrebno je dobro poznavati izborni proces, kao i prava i obaveze posmatračica. Iz tih razloga, dugoročni posmatračice imaju odgovornost da posmatračice koji će biti angažovani na dan izbora upoznaju i obuče o svim njihovim obavezama i pravima u skladu sa Izbornim zakonom i provedbenim aktima, kako bi oni u cjelosti ostvarili ulogu posmatračica u izbornom procesu, a time doprinijeli ostvarivanju općeg cilja: poštenim i slobodnim izborima.

Ovaj Priručnik predstavlja vodič za dugoročne posmatračice kako bi što efikasnije ispunili svoje obaveze.

U ime Strateškog odbora Koalicije „Pod lupom“, želim Vam uspješan rad.

Vehid Šehić

Predsjednik Strateškog odbora Koalicije „Pod lupom“

Sadržaj:

Akronimi korišteni u Priručniku	5
Izborni pojmovnik	6
O projektu „STEP“	8
1. LOKALNI IZBORI U BIH	9
1.1. Osnovne informacije o općim/opštini izborima 2022.	9
1.2. Izborni zakon i podzakonski akti	9
1.3. Izborna administracija	10
1.4. Registracija birača/ica	10
1.5. Prava, obaveze i akreditovanje posmatrača/ica	11
1.6. Obaveze javnih i privatnih medija u skladu sa Zakonom	12
1.7. Prigovori i žalbe	12
2. UVOD U DUGOROČNO POSMATRANJE IZBORA	12
2.1. Osnovne odlike dugoročnog posmatranja izbora	12
2.2. Kodeks ponašanja za izborne posmatrače/ice	13
2.3. Dužnosti i zadaci dugoročnih posmatrača/ica (LTO-a)	13
3. DUGOROČNO POSMATRANJE IZBORA	15
3.1. Posmatranje rada izborne administracije i poštivanje izbornih rokova	15
3.2. Posmatranje (pred)izborne kampanje	18
3.3. Posmatranje lokalnih i drugih medija	21
3.4. Posmatranje i prijava izbornih nepravilnosti	22
3.5. Rad sa posmatračima/cama izbornog dana (STO-ima)	24
4. KOMUNIKACIJA I IZVJEŠTAVANJE	28
4.1. Ko šta radi?	28
4.2. Ko sa kim i kada komunicira?	28
4.3. Sedmični izvještaji LTO-a	29
4.4. Na šta sve obratiti pažnju kod posmatranja i pisanja sedmičnog izvještaja	30
5. PREDSTAVLJANJE PROJEKTA U JAVNOSTI	33
5.1. Zbog čega je važan naš projekat?	33
5.2. Načini da budemo vidljivi	33
5.3. Besplatni (SOS) telefon za prijavu posmatrača/ica i prijavu nepravilnosti	34
5.4. Ko može nastupati u medijima u ime projekta i Koalicije Pod lupom?	34
5.5. Komuniciranje sa medijima	35
5.6. Komuniciranje sa građanima/kama	36
5.7. Često postavljana pitanja i odgovori	37
Kontakt informacije	40

PRILOZI	41
PRILOG 1 - Kodeks ponašanja građanskih nestranačkih posmatrača/ica	41
PRILOG 2 - SMJERNICE ZA POSMATRANJE IZBORNOG PROCESA	42
PRILOG 4 - Obrazac za prijavu posmatrača/ica izbornog dana	49
PRILOG 5 - Obrazac za prijavu izborne nepravilnosti	50
PRILOG 6 - Obrazac za prijavu incidenta	51

Akronimi korišteni u Priručniku

BiH	Bosna i Hercegovina
BD BiH	Brčko distrikt Bosne i Hercegovine
BO	Birački odbor
CCI	Centri civilnih inicijativa
CGS	Centar za građansku suradnju
CIK BiH	Centralna izborna komisija Bosne i Hercegovine
DON	Udruženje Demokratija, Organizovanje, Napredak
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
RS	Republika Srpska
FGT	Forum građana Tuzle
GIK	Gradska izborna komisija
LIK	Lokalna izborna komisija
OIK	Općinska/opštinska izborna komisija
PM	„Perpetuum mobile - Institut za razvoj mladih i zajednice“

Izborni pojmovnik

BIRAČ/ICA	Državljanin/ka BiH koji je upisan/a u Centralni birački spisak.
GLASAČ/ICA	Državljanin/ka BiH koji je upisan/a u Centralni birački spisak i koji je ostvario/la aktivno biračko pravo.
IZBORNA ADMINISTRACIJA	Organ(i) zaduženi za provođenje izbora. U BiH to je Centralna izborna komisija BiH, opštinske i gradske izborne komisije i Izborna komisija Brčko distrikta BiH. Ove komisije su stalna tijela, imenuju se na mandat od 7 godina. Izbornu administraciju čine i birački odbori, oni su "ad hoc" tijela, odnosno imenuju se posebno za svake izbore.
IZBORNA GODINA	Period koji se poklapa sa kalendarskom godinom u kojoj je predviđeno održavanje izbora.
IZBORNA JEDINICA	Određena teritorija sa koje birači/ce biraju svoje predstavnike u izvršnu ili predstavničku vlast. Osnovna izborna jedinica u BiH je grad ili općina/opština, što su ujedno i izborne jedinice na predstojećim lokalnim izborima. Mogu biti jednočlane (kao što je osnovna izborna jedinica) i višečlane (npr. entitetska izborna jedinica u kojoj se bira i konstituiše entitetski nivo vlasti, a koje unutar sebe imaju više izbornih jedinica).
IZBORNA KAMPANJA	Radnje i postupci koje provode politički subjekti da bi upoznali javnost i birače/ice sa svojim programom i kandidatima/kinjama za izbore. Kampanja se provodi u tačno određenom vremenskom periodu koji u BiH počinje 30 dana uoči izbornog dana. Prije zvaničnog početka izborne kampanje nije dozvoljeno provoditi aktivnosti koje odgovaraju aktivnostima kampanje.
IZBORNA ŠUTNJA	Izborna šutnja je period u kojem nije dozvoljena bilo kakvo promovisanje političkih subjekata. Traje u periodu koji počinje 24 sata prije otvaranja biračkih mjesta do njihovog zatvaranja. Svim političkim subjektima je u tom periodu zabranjeno učešće u javnim političkim aktivnostima ili bilo kojim drugim aktivnostima političke promocije.
IZBORNI CIKLUS	Mandatni period koji se odnosi na određeni nivo vlasti. Mandatni period u BiH je 4 godine za opće/opšte i za lokalne izbore.
IZBORNI PERIOD	Period od dana raspisivanja izbora do dana potvrđivanja rezultata izbora.
IZBORNI POSMATRAČ/ICA	Osoba koja je akreditovana od strane izborne administracije da posmatra izborni proces. Izborni proces se može posmatrati u cjelosti, s tim što je fokus posmatranja svakako izborni dan. Posmatrači/ce mogu biti posmatrači političkih subjekata i posmatrači udruženja građana/ki, kao i međunarodni posmatrači. Uloga posmatrača je višestruka: ukoliko je posmatranje izbora nepristrasno i u dobroj namjeri, prisustvo posmatrača/ica može značajno doprinijeti održavanju slobodnih i poštenih izbora, te sprečavanju izbornih nepravilnosti. Svake izbore u BiH posmatra veliki broj posmatrača/ica, od kojih ogromna većina pripada političkim subjektima (između 50.000 i 60.000 stranačkih posmatrača/ica na svakim izborima). Od 2014. godine u BiH je oživljeno i građansko, nestranačko posmatranje izbora koje predvodi grupa organizacija civilnog društva, Koalicija za slobodne i poštene izbore „Pod lupom“ koja akredituje oko 2.500 hiljade građanskih, nestranačkih posmatrača/ica po izborima.

IZBORNI PRAG	Određeni procenat osvojenih glasova (važećih glasačkih listića) koji mora osvojiti politički subjekt da bi mogao učestvovati u raspodjeli mandata. Izborni prag u BiH je 3%.
KANDIDAT/KINJA	Osoba ovjerena za učešće na izborima ispred političke stranke ili kao nezavisni kandidat/kinja.
MANDAT	Riječ dolazi od latinske riječi „mandatum“ što znači „dati nekome u ruke, povjeriti“. U kontekstu izbora, mandat se može dobiti u izvršnoj i predstavničkoj vlasti, neposredno (voljom glasača/ica) ili posredno (imenovanjem, delegiranjem). Mandat izabranih i imenovanih zvaničnika/ca traje 4 godine.
PARLAMENTARNA STRANKA	Politička stranka koja je zastupljena u predstavničkim ili zakonodavnim organima vlasti.
POLITIČKI SUBJEKT	Zbirni naziv za političku stranku, nezavisnog kandidata, koaliciju ili listu nezavisnih kandidata ovjerenih za učešće na izborima.
PREFERENCIJALNO GLASANJE	U BiH birači glasaju na zatvorenim neblokiranom (tzv. poluotvorenim listama) gdje birači mogu glasati, osim za političkog subjekta, i nekom od kandidata sa te liste, te se preferencijalnim metodom utvrđuje koji od kandidata su dobili povjerenje najviše birača te političke stranke, na osnovu čega se utvrđuje i ko će individualno dobiti mandat. Dakle, preferencijalno glasanje je mogućnost data biračima/icama da utiču na raspored kandidata/kinja, odnosno direktno odlučuju ko će od predloženih kandidata/kinja na listi dobiti najveći broj glasova, time i mandat
PRIPADNIK KONSTITUTIVNOG NARODA	Prema Ustavu BiH, tri konstitutivna naroda žive u BiH (Bošnjaci, Hrvati i Srbi). Sva tri konstitutivna naroda moraju biti ravnopravni na cijeloj teritoriji BiH, što u praksi nije slučaj, niti je u cjelosti provedena Odluka Ustavnog suda o ravnopravnosti konstitutivnih naroda iz 2000. godine. U Ustavu BiH se pored konstitutivnih naroda navode i „ostali“ i građani/ke BiH.
PRIPADNIK NACIONALNE MANJINE	Državljanin/ka BiH koji ne pripada nijednom od tri konstitutivna naroda. Nacionalnu manjinu čine ljudi istog ili sličnog etničkog porijekla, iste ili slične tradicije, običaja, vjerovanja, jezika, kulture, duhovnosti i bliske ili srodne istorije i drugih obilježja. U BiH živi 17 nacionalnih manjina, od kojih je najbrojnija Romska.
UNUTARSTRANAČKI IZBORNI PRAG	Politički subjekti utvrđuju listu kandidata redoslijedom koji žele, redajući kandidate/kinje po svojoj preferenciji. Prilikom glasanja, glasači/ce mogu davati lične glasove kandidatima/kinjama i tako uticati na redoslijed raspodjele mandata ukoliko politički subjekt osvoji mandate. Da bi se kandidat „pomjerio“ prema gore na kandidatskoj listi, broj lično dobijenih glasova mora biti veći od 10% za lokalne, odnosno 20% za opće/opšte izbore ukupnog broja glasova koje je dobio njegov/njen politički subjekt. Ovaj prag se smatra visokim za značajniji uticaj glasača/ica na to ko će u konačnici osvojiti mandat. Ranije je bio 5% što je predstavljalo daleko izgledniju mogućnost za uticaj glasača/ica na izbor svojih predstavnika/ca, a povećavanje ovog praga u praksi je donijelo dodatno zatvaranje listi.

O projektu „STEP“

Centri civilnih Inicijativa (CCI), kao koordinator projekta, zajedno sa Centrom za građansku saradnju (CGS) Livno, Forumom građana Tuzle (FGT), Udruženjem građana "Demokratija-Organizovanje-Napredak" – DON Prijedor i „Perpetuum mobile - Institutom za razvoj mladih i zajednice“ iz Banja Luke, kao partnerima na projektu, a u okviru Koalicije za slobodne i poštene izbore Pod lupom, implementiraju projekat Sistemska transparentnost u izbornom procesu (STEP) kojeg finansira Evropska unija (EU). Projektom STEP će se direktno povećati snaga i vidljivost organizacija civilnog društva (OCD) u građanskom posmatranju izbora i podržati razvoj civilnog društva u procesu demokratizacije u zemlji, obuhvatajući dva izborna ciklusa u BiH: Lokalni izbori 2020. i Opšti/Opći izbori 2022. godine.

Projektom STEP nastoji se ojačati građansko učešće i osnažiti pokret OCD-a širom zemlje za podršku slobodnim i poštenim izborima u Bosni i Hercegovini, pri tom smanjujući rizik od izbornih prevara i manipulacija. Poticanjem interesa građana za proaktivnim pristupom u izražavanju svoje slobodne političke volje cilj je kojem projekat aktivno doprinosi uz razumijevanje da izbori predstavljaju osnovni i najvažniji oblik građanskog učešća u procesu demokratizacije u zemlji.

Kroz projekat STEP osmišljen je niz aktivnosti podijeljenih u pet komponenti, slijedeći imperativ izgradnje kapaciteta OCD-a u cilju jačanja građanskog sektora da se osposobi za dalje, jače, vidljive i održive aktivnosti posmatranja izbora u budućnosti. STEP se sastoji od sljedećih pet komponenti: Izgradnja kapaciteta i razvoj mreže, Posmatranje izbora, Razvoj javnih politika i zagovaranje, Komunikacija s javnostima i edukacija birača i Monitoring medija.

Koalicija za slobodne i poštene izbore „Pod lupom“, kao neformalna koalicija organizacija civilnog društva postoji od 2014. godine. Do sada je Koalicija posmatrala opće/opšte izbore u BiH 2014. godine, prijevremene lokalne izbore u sedamnaest općina/opština, Lokalne izbore 2016. godine, prve izbore u novoformiranoj opštini/općini Stanari, ponovljene izbore u opštini/općini Stolac, opoziv za načelnika u opštini/općini Lukavac, opće izbore u BiH 2018. godine. Također, Koalicija "Pod lupom" posmatrala je lokalne izbore u BiH 2020. godine, koji su održani, 15.11.2020. godine, te izbore u Gradu Mostaru, prvi put nakon 12 godina, koji su održani, 20.12.2020. godine. Početkom prošle, 2021. godine, Koalicija za slobodne i poštene izbore „Pod lupom“ posmatrala je i ponovljene izbore za gradonačelnika Grada Doboj i Skupštinu Grada Doboj na 89 biračkih mjesta i načelnika Općine Srebrenica i Skupštinu općine/opštine Srebrenica na 28 biračkih mjesta, koji su održani 21.02.2021. godine. Posmatračice Koalicije "Pod lupom" su posmatrali i prijevremene izbore za načelnike općina/opština Travnik i Foča u FBiH (Ustikolina), koji su održani, 11.04.2021. godine, kao i prijevremene izbore za gradonačelnika Grada Prijedor, koji su održani, 12.12.2021. godine. Na svim navedenim izborima je bilo angažovano cca 13.000 građanskih, nestranačkih posmatrača/ica.

Osim toga, bavimo se istraživanjima i izradom međunarodnih komparativnih analiza, praćenjem sjednica Centralne izborne komisije BiH, organizovanjem okruglih stolova i konferencija okupljajući predstavnike/ce zakonodavnih institucija vlasti, izborne administracije, međunarodne i akademske zajednice, te medija i civilnog društva. Koalicija zagovara unapređenje izbornog procesa u BiH u svim njegovim segmentima.

Pored navedenih aktivnosti, Koalicija u izbornoj godini vrši i edukaciju mladih birača/ica koji prvi put izlaze na izbore, a u cilju motivacije i ohrabivanja da aktivno učestvuju u izbornom procesu.

1. OPĆI/OPŠTI IZBORI U BIH

1.1. Osnovne informacije o Općim/Opštima izborima u BiH 2022.

Opći/Opšti izbori u BiH 2022. zakazani su za nedjelju, 02. oktobra 2022. godine. Na Općim/Opštima izborima u BiH 02. oktobra 2022. godine direktno će se birati:

Tri člana/članice Predsjedništva Bosne i Hercegovine,
Zastupnici/zastupnice Zastupničkog doma Parlamentarne skupštine BiH,
Zastupnici/zastupnice Zastupničkog doma Parlamenta Federacije BiH,
Narodni poslanici/poslanice Narodne skupštine Republike Srpske,
Predsjednik/ica i potpredsjednici/ce Republike Srpske,
Zastupnice/zastupnici kantonalnih skupština u Federaciji BiH.

Za učešće na Općim/Opštima izborima, Centralna izborna komisija ovjerila je 145 političkih subjekata, od toga je 90 političkih stranaka, 17 nezavisnih/neovisnih kandidata i 36 Koalicija. Na nivou općih/opštih izbora, za razliku od lokalnih, ne postoje zagantovana mjesta za pripadnike nacionalnih manjina.

1.2. Izborni zakon i podzakonski akti

Izborni zakon Bosne i Hercegovine je temeljni zakon za organizaciju i provođenje izbora. Donesen je 2001. godine. Do danas ovaj Zakon je imao 21 izmjenu i dopunu¹². Pored navedenih zakonskih propisa, za organizaciju i provođenje izbora relevantni su i svi provedbeni akti koje donese CIK BiH, a koje se odnose na procedure kojima se bliže definišu svi segmenti izbornog procesa., Kao najznačajniji u smislu posmatranja izbornog procesa mogu se izdvojiti „Pravilnik o provođenju izbora u BiH“, „Uputstvo o rokovima i redosljedu izbornih aktivnosti za Opće/Opšte izbore u BiH koji će se održati u nedjelju, 2. oktobra 2022“, „Uputstvo o uslovima i procedurama za akreditovanje izbornih posmatrača/ica u BiH“. Sva druga provedbena akta CIK BiH mogu se naći na linku: <https://www.izbori.ba/Default.aspx?Lang=3&CategoryId=1179&PodmId=1182>

1.3. Izborna administracija

Izbornu administraciju u BiH čine izborne komisije i birački odbori. Izborne komisije su Centralna izborna komisija Bosne i Hercegovine, općinske/gradske izborne komisije i Izborna komisija Brčko Distrikta BiH (u daljem tekstu: lokalne izborne komisije – LIK).

Izborne komisije su stalna tijela i imenuju se na period od sedam (7) godina, dok se članovi/ice biračkih odbora imenuju za svake izbore.

Centralna izborna komisija Bosne i Hercegovine (CIK BiH) nezavisna je i nepristrasna u svom radu i u odnosu prema izvršnoj vlasti, te je podložna pravosudnom nadzoru. CIK BiH sastoji se od sedam (7) članova: po 2 iz reda konstitutivnih naroda (Hrvati, Bošnjaci i Srbi) i jedan iz reda 'ostalih'. CIK BiH ima predsjednika/cu kojeg/u biraju članovi komisije na mandat od 21 mjesec.

¹ „Službeni glasnik BiH“,br.23/01, 07/02, 09/02, 20/02, 04/04, 20/04,

² /05, 52/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08, 32/10, 18/13, 07/14, 31/16, 41/20

Lokalna izborna komisija (LIK), u zavisnosti od broja birača/ica na svom teritoriju, sastoji se od 3, 5 ili 7 članova.

Birački odbori (BO) sastoje se od 3 ili 5 članova/ica, u zavisnosti od broja birača/ica na datom biračkom mjestu, od kojih je jedan predsjednik/ca. Predsjednik/ca i članovi/ice BO imaju zamjenike/ce.

Izborne komisije i birački odbori moraju biti nezavisni i nepristrasni u svom radu. Član/ica izborne komisije ili biračkog odbora ne smije učestvovati u donošenju odluka kada taj član/ica ili član/ica njegove uže porodice ima lični ili finansijski interes, ili u slučaju postojanja drugog sukoba interesa, koji može dovesti u pitanje njegovu sposobnost da djeluje nepristrasno.

1.4. Registracija birača/ica

Ko ima biračko pravo?

Svaki državljanin/ka Bosne i Hercegovine sa navršenih 18 godina starosti ima pravo da glasa i da bude biran/a. Da bi ostvario/la svoje biračko pravo, državljan/ka BiH mora biti upisan/a u Centralni birački spisak (CBS) (*čl.1.4 Izbornog zakona BiH*)

Procedura registrovanja za glasanje na izborima

Na izborima u BiH, bilo opštim ili lokalnim, pravo da glasaju imaju samo osobe koje se nalaze na evidenciji Centralnog biračkog spiska (CBS). Na internet stranici Centralne izborne komisije, uz davanje osnovnih ličnih podataka, može se provjeriti da li je osoba upisana u CBS: <https://bit.ly/2EeXofA>

CIK BiH će najkasnije do 25. augusta 2022. godine objaviti broj birača/ica po višečlanim izbornim jedinicama i kategorijama, a nakon 18. augusta 2022. i zaključivanja Centralnog biračkog spiska, donijeti će i odluku o tome gdje će biti organizirano glasanje u diplomatsko-konzularnim predstavništvima BiH diljem svijeta.

1.5. Prava, obaveze i akreditovanje posmatrača/ica

Pod izbornim posmatračima/cama u smislu Izbornog zakona BiH, a pod uslovom da se akredituju u skladu sa zakonom, podrazumijevaju se predstavnici/e međunarodnih posmatračkih misija ili organizacija, domaćih udruženja građana/ki i političkih subjekata.

Prava i obaveze posmatrača/ica

Izborni zakon definiše da posmatrači/ce imaju pristup svim relevantnim dokumentima i javnim sastancima izbornih komisija, mogu u toku cijelog perioda izbornog procesa u bilo koje vrijeme kontaktirati bilo koje lice i imaju pristup svim centrima za birački spisak, biračkim mjestima i centrima za brojanje i drugim relevantnim mjestima, kako je utvrdila Centralna izborna komisija BiH.

Za vrijeme posmatranja izbornih aktivnosti posmatrači/ce će nositi službene akreditacije i neće nositi bilo kakva obilježja ili oznake koje ih povezuju s određenom političkom strankom, koalicijom, listom nezavisnih kandidata/kinja ili nezavisnim kandidatom/kinjom.

Posmatrač/ica može stavljati obrazložene primjedbe na rad organa nadležnih za provođenje izbora utvrđenih ovim zakonom u pisanoj formi koje se prilažu u zapisnik o radu organa nadležnog za provođenje izbora, na osnovu čega politički subjekt može uložiti prigovor nadležnom organu.

Posmatrač/ica ima pravo zahtijevati prepis zapisnika o radu organa nadležnog za provedbu izbora čiji rad je posmatrao/la.

Akreditovani posmatrač/ica potpisuje obrazac CIK-a BiH *Pravila ponašanja i izjava o poštivanju tajnosti*, koja je potrebna radi postupka akreditovanja posmatrača/ica.

Organ za provođenje izbora oduzeće status akreditovanom posmatraču/ici i udaljiti ga sa izbornog mjesta tokom posmatranja izbornog procesa ako:

- ometa izborne aktivnosti;
- ne poštiva tajnost glasanja;
- ne nosi službenu akreditaciju;
- nosi oznake koje ga/ju povezuju s određenim političkim subjektom.

Akreditovanje posmatrača/ica

Udruženja građana podnose zahtjeve za akreditovanje posmatrača/ica Centralnoj izbornoj komisiji BiH. Krajnji rok za akreditovanje posmatrača/ica ispred udruženja je 15 dana prije izbornog dana.

Za Opće/Opšte izbore 2022. godine, trenutne članice Koalicije „Pod lupom“ će izvršiti akreditovanje dugoročnih i posmatrača/ica izbornog dana. U tu svrhu, LTO-i moraju pripremiti sve osnovne podatke potrebne za akreditovanje posmatrača/ica izbornog dana, o čemu će blagovremeno dobiti sva uputstva.

1.6. Obaveze javnih i privatnih medija u skladu sa Zakonom

Izborni zakon BiH u poglavlju 16. reguliše ponašanje medija tokom izborne kampanje, a u cilju obezbjeđenja da medijski prostor omogući fer borbu političkim subjektima, a građanima pravovremene i relevantne informacije o programima političkih subjekata. Tako, zakon definiše da će mediji u BiH pravedno, profesionalno i stručno pratiti izborne aktivnosti uz dosljedno poštivanje novinarskog kodeksa, te općeprihvaćenih demokratskih principa i pravila, posebno osnovnog principa slobode izražavanja.

1.7. Prigovori i žalbe

Zaštitu izbornog prava osiguravaju izborne komisije i Apelacioni odjel Suda BiH. Svaki birač/ica ili politički subjekt čije je pravo ustanovljeno Izbornim zakonom BiH povrijeđeno, može izbornoj komisiji uložiti prigovor najkasnije u roku od 48 sati, odnosno u roku od 24 sata u izbornom periodu od učinjene povrede. Prigovor se podnosi na obrascu koji propiše CIK BiH³. Apelacioni odjel Suda BiH dužan je donijeti odluku po uloženoj žalbi u roku od tri dana od dana primitka žalbe.

Prigovor koji je podnijelo neovlašteno lice, ili ako je prigovor podnesen neblagovremeno ili je nepotpun, biće odbačen. Prigovor se odbacuje i ako se ne može utvrditi ko je podnosilac prigovora.

---

³ Link za propisani obrazac:

https://www.izbori.ba/Documents/Opcilzbori2014/Dokumenti/Prigovorizalbe/Obrazac_za_podnosenje_prijava_izbornim_komisijama-bos.PDF

Lokalna izborna komisija ima prvostepenu nadležnost za odlučivanje po prigovorima uložnim zbog povreda pravila ponašanja na teritoriji svoje općine/grada, koji se odnose na:

- nošenje i pokazivanje oružja na političkim skupovima, biračkim mjestima i njihovoj okolini;
- ometanje skupova drugih političkih stranaka, odnosno subjekata, uz prijetnju i pokazivanje oružja ili na drugi način, ili poticanja drugih na takve aktivnosti;
- obećavanje novčane nagrade s ciljem dobijanja podrške birača/ica, ili upućivanje prijetnji pristalicama drugih političkih subjekata;
- podsticanje na glasanje osobe koja nema pravo glasa, podsticanje osoba da glasaju više puta na istim izborima ili da glasaju u ime druge osobe;
- Na odluke izbornih komisija može se uložiti žalba Centralnoj izbornoj komisiji u roku od 48 sati od prijema prvostepene odluke ili rješenja.

2. UVOD U DUGOROČNO POSMATRANJE IZBORA

2.1. Osnovne odlike dugoročnog posmatranja izbora

Dugoročno posmatranje izbora služi da bi se kontinuirano pratio cijeli izborni proces, od dana raspisivanja izbora do proglašenja konačnih izbornih rezultata, kako bi se mogla dati sveukupna slika koja bi obuhvatila što je moguće širi spektar aktivnosti vezanih za izborni proces, a ne samo izborni dan kao takav. Uzimajući u obzir prirodu izbornog sistema Bosne i Hercegovine, te opseg posmatranje izbora koji se želi obuhvatiti, takvu vrstu posla nije moguće obaviti centralizovano, nego je potrebno angažovati i rasporediti dugoročne posmatračice izbora (opće prihvaćena skraćenica LTO, od *eng. long-term observer*) na terenu širom BiH.

LTO-i će u svojoj zoni odgovornosti imati jednu ili više općina/gradova i suštinski će raditi kao lokalni predstavnici/e svojih matičnih organizacija pod okriljem Koalicije „Pod lupom“. U saradnji sa projektnim timom projekta „STEP“ kreiraće sopstvene planove rada, a na temelju kalendara izbornih aktivnosti, opisa posla i odvijanja situacije na terenu za koje su zaduženi. Svaki LTO pojedinačno treba obavljati preuzete zadatke i kroz sedmične izvještaje dati ocjenu stanja u svojoj zoni odgovornosti. LTO-i će izvještavati sedmično putem online baze prateći obrasce za sedmični izvještaj koje će dostavljati prema zadatoj dinamici i procedurama.

Treba naglasiti da tokom cjelokupnog rada svi LTO-i moraju imati na umu osnovne principe nestranačkog posmatranja izbora, biti objektivni i nepristrasni, i ponašati se u skladu sa potpisanim Kodeksom ponašanja izbornih posmatračica/ica.

2.2. Kodeks ponašanja za izborne posmatračice/ice

Pored prava, nestranački posmatračici/ice imaju i odgovornosti. Ove odgovornosti navedene su u Kodeksu ponašanja koji je zvanično usvojila Koalicija za slobodne i poštene izbore „Pod lupom“. Kodeks ponašanja je od suštinske važnosti u promovisanju profesionalizma i nepristrasnosti izbornih posmatračica/ica, kao i održavanje kredibiliteta kod svih drugih aktera izbora. On takođe služi da podsjeti pojedince na odgovornosti koje imaju kao domaći posmatračici/ice. Pored odgovornosti menadžmenta Koalicije koja je usvojila Kodeks, i svi posmatračici/ice moraju pročitati, potpisati i poštovati Kodeks ponašanja kojim će se obavezati na poštivanje osnovnih principa nestranačkog i nepristrasnog posmatranja izbora, i time potvrditi privrženost ključnim postulatima Kodeksa, kao što su:

- Zadržati punu političku nepristrasnost sve vrijeme svog posmatračkog angažmana;
- Ni na koji način ne ometati izborni proces;
- Zadržati preciznost u posmatranju i profesionalizam u donošenju zaključaka;
- Suzdržati se od bilo kakvih izjava za medije prije konsultacije unutar matične organizacije i „STEP“ projektnog tima;
- Sarađivati sa drugim posmatračima/cama;
- Ponašati se primjereno;
- Biti spreman/na snositi posljedice u slučaju kršenja Kodeksa ponašanja
-

Kodeks ponašanja posmatrača Koalicije „Pod lupom“ sastavni je dio ovog Priručnika.

2.3. Dužnosti i zadaci dugoročnih posmatrača (LTO-a)

Određivanje broja dugoročnih posmatrača/ica, njihovih obaveza i dužnosti, može se posmatrati iz programskog i logističkog aspekta. Programski aspekt podrazumijeva opseg posmatranja izbora, karakteristike izbornog procesa, eventualne preporuke ranijih posmatračkih misija, očekivane probleme, potrebu za prezentovanjem aktivnosti u javnosti, načina prikupljanja podataka i izvještavanja, i sl. Logistički obuhvata tehničke elemente kao što su broj biračkih mjesta ,odnosno regrutovanje posmatrača/ica za izborni dan, geografska područja, socioekonomske i druge regije, karakteristike putne komunikacije, međusobnu udaljenost i broj općina/gradova, itd.

Za potrebe domaćeg posmatranja Opštih/Općih izbora u BiH 2022. godine biće angažovano oko 100 dugoročnih posmatrača/ica koji će izbore posmatrati u jednoj ili više osnovnih izbornih jedinica (opština/gradova, odnosno Brčko distriktu BiH)).

LTO-i će biti zaduženi za 5 ključnih grupa aktivnosti i zadataka, i to:

- 1. Predstavljanje projekta „STEP“ i Koalicije „Pod lupom“**
- 2. Posmatranje predizbornog perioda**
- 3. Animiranje posmatrača izbornog dana**
- 4. Izvještavanje (redovno sedmično)**
- 5. Organizovanje posmatranja izbornog dana**

Prvi zadatak LTO-a nakon ovog seminara je predstavljanje projekta u svojoj zoni odgovornosti. Za početak je potrebno sastati se sa svim općinskim/gradskim, odnosno lokalnim izbornim komisijama (LIK), predstavnicima/ama političkih partija i kandidatima/kinjama, organizacijama civilnog društva, te lokalnim medijima. Bliže izbornom danu, LTO-i će se sastati i sa međunarodnim posmatračima/cama (npr. OSCE/ODIHR). Zadatak LTO-a je da na ovim sastancima prezentuju aktivnosti pojedincima, institucijama i organizacijama (i to već u prvom mjesecu svog angažmana), uspostave kontakte, te prikupe sve informacije potrebne za kvalitetno dugoročno posmatranje predizbornog procesa i izvještavanje. Tako će se od LIK-a zatražiti sve informacije u vezi sa načinom određivanja i vrstama biračkih mjesta, biračkom spisku, utvrđivanju kvalifikacija i postupku imenovanja članova biračkih odbora, te plana njihove obuke. Svakako, već na prvom sastanku sa lokalnim izbornim komisijama potrebno je zamoliti da se pozivi sa dnevnim redom njihovih sjednica redovno dostavljaju LTO-u.

Lokalne nevladine organizacije (NVO) su neiscrpan izvor informacija koje se ne mogu dobiti u institucijama, kao što su indicije za moguće izborne prevare i potencijalne probleme na izborima, nezvanične informacije o trgovini mjestima u biračkim odborima među političkim partijama, ali i svakako važne informacije u stepenu i modalitetima uključivanja civilnog društva u posmatranje izbora i izborni proces uopće. Povrh svega, lokalne NVO mogu biti dobra baza za regrutovanje posmatrača/ica izbornog dana.

Zadatak LTO-a je da ispita sve moguće mehanizme u svakoj općini/opštini za regrutovanje posmatrača/ica izbornog dana, a NVO-i su svakako prva adresa za tu aktivnost. Sastanci sa predstavnicima/cama političkih partija često su više formalne prirode, ali svakako mogu poslužiti za prikupljanje informacija o protivničkom taboru i eventualnim aktivnostima koje nisu u skladu sa izbornim pravilima i propisima, namjerama partije da se uključi u stranačko nadgledanje izbornog dana, vremenu i mjestu održavanja ključnih događaja tokom kampanje, itd. Obzirom na moguće nepravilnosti u procesu registracije birača/ica, odnosno promjene mjesta prebivališta neposredno pred izbore, kontakti sa lokalnim policijskim strukturama mogu biti veoma važni.

Na izborni dan, LTO-i organizuju i raspoređuju posmatrače/ice na dodijeljena biračka mjesta, te posmatraju izborni dan kao članovi mobilnih timova. Mobilni tim čine jedan odabrani posmatrač /ica i jedan LTO, obilaze problematična biračka mjesta i izborne komisije na svom području, rješavaju kritične situacije po nalogu Pozivnog centra Koalicije "Pod lupom".

3. DUGOROČNO POSMATRANJE IZBORA

3.1. Posmatranje rada izborne administracije i poštivanje izbornih rokova

Posmatranje rada izbornih komisija na lokalnom nivou

Dobra organizacija komisija na lokalnom nivou je ključna za uspješno organizovanje i provođenje slobodnih i poštenih izbora. Pod lokalnim izbornim komisijama (LIK) podrazumijevamo općinske/opštinske i gradske, te Izbornu komisiju Brčko distrikta BiH. Izborni zakon propisuje obaveze i odgovornosti ovih komisija, tako da lokalna izborna komisija:

- provodi izborne aktivnosti u skladu kalendarom izbornih aktivnosti;
- nadgleda i kontroliše rad Centra za birački spisak;
- određuje biračka mjesta na području općine za glasanje na svim nivoima vlasti u BiH;
- provodi postupak imenovanja, imenuje i obučava članove biračkog odbora;
- brine o sigurnosti i dostavi izbornog materijala za glasanje biračkim odborima;
- obavještava birače/ice o svim informacijama neophodnim za provedbu izbora, u skladu sa propisima CIK-a BiH;
- odgovorna je za uređenje biračkog mjesta i druge tehničke pripreme za izbore;
- odgovorna je za pravilno brojanje glasačkih listića na biračkim mjestima i u općinskim centrima za brojanje;
- objedinjuje rezultate izbora sa svih biračkih mjesta u opštini/općini, posebno za svaki organ vlasti za koji je vršen izbor i dostavlja ih CIK-u BiH; te
- obavlja druge poslove u skladu sa zakonom i propisima CIK-a BiH.

Uloga LTO-a: posmatranje rada lokalne izborne komisije (LIK); organizovanje sastanka sa članovima LIK-a; izgradnja korektnog odnosa sa LIK-om radi dobijanja pravovremenih informacija; prikupljanje informacija o radu.

Centar za birački spisak (CBS)

U svakoj opštini/općini nadležni općinski organ uspostavlja CBS. Općinska izborna komisija obučava osoblje CBS-a, u saradnji sa općinskom izbornom komisijom.

Centar za birački spisak:

- pruža tehničku pomoć lokalnoj izornoj komisiji u određivanju biračkih mjesta na teritoriji osnovne izborne jedinice i raspoređivanju birača/ica po biračkim mjestima;
- ažurira podatke u skladu sa promjenom broja birača/ica i propisima CIK BiH;
- osigurava uvid u izvod iz CBS-a na svojoj teritoriji;
- osigurava podatke za CBS-a koji su utvrđeni propisima CIK BiH;
- pruža tehničku pomoć lokalnoj izornoj komisiji u vezi sa zahtjevom i prigovorom birača/ica koji se odnose na izvod iz CBS-a; i
- obavlja i druge poslove koje mu odredi CIK BiH i lokalna izborna komisija

Centar za birački spisak vodi evidenciju podnesenih zahtjeva i prigovora vezane za Centralni birački spisak. (čl.3.8 Izbornog zakona BiH)

Uloga LTO-a: prikupljanje informacija o radu CBS-a; posjeta i organizovanje sastanka sa predstavnicima CBS-a, sastanci sa predstavnicima policije; izgradnja korektnog odnosa sa predstavnicima CBS-a i policije radi dobijanja pravovremenih informacija

Imenovanje biračkih odbora

Birački odbor neposredno rukovodi radom biračkog mjesta, osigurava pravilnost i tajnost glasanja i evidentira rezultate glasanja na biračkom mjestu. Predsjednik/ca biračkog odbora osigurava da se proces glasanja na biračkom mjestu odvija nesmetano, u skladu sa Izbornim zakonom BiH.

Biračke odbore imenuje općinska/opštinska izborna komisija. Odbori se sastoje od 3 do 5 članova, od kojih je jedan predsjednik/ca. Predsjednik/ca i članovi biračkog odbora imaju zamjenike/ce.

Za Opće/Opšte izbore u BiH 2022. imenovanje biračkih odbora obaviće se najkasnije do 02.09. tekuće godine. Ako lokalna izborna komisija ne imenuje članove biračkog odbora, njihove zamjenike i sačini rezervni spisak kandidata do tog roka, članove biračkog odbora i njihove zamjenike/ce imenovat će CIK BiH.

Na odluku lokalne izborne komisije o imenovanju predsjednika/ca, članova biračkih odbora i njihovih zamjenika/ca može se uložiti prigovor lokalnoj izornoj komisiji. Na odluku lokalne izborne komisije, kojom je odlučeno o prigovoru, može se uložiti žalba CIK-u BiH.

Uloga LTO-a: posmatranje i izvještavanje da li su članovi/ice BO imenovani u zakonskom roku

Postupak dodjele mjesta u biračkim odborima i imenovanja za članove/ice biračkih odbora

Politički subjekt u izbornoj jedinici koji ima ovjerenu kandidatsku listu ili kandidata/kinju za učešće na izborima u skladu s Izbornim zakonom ima pravo da učestvuje u postupku dodjele mjesta u biračkim odborima (BO).

Postupak dodjele mjesta u BO obavlja lokalna izborna komisija u roku koji ne smije biti kraći od 60 dana prije dana održavanja izbora. Nakon provedenog postupka, u roku od sedam dana, politički subjekt koji je učestvovao u postupku dostavlja lokalnoj izbornoj komisiji imena kandidata/kinja za članove biračkog odbora u kojem su osvojili mjesto putem obavljenog postupka.

Ako politički subjekt ne dostavi imena kandidata/kinja za članove biračkog odbora u tom roku, lokalna izborna komisija samostalno će imenovati članove/ice biračkog odbora, vodeći računa o multietničkom sastavu biračkog odbora, gdje je to moguće.

Samo jedan predstavnik/ca jednog političkog subjekta može biti u sastavu jednog biračkog odbora.

Uloga LTO-u: prisustvovati postupku dodjele mjesta u BO koje organizuje i provodi LIK; pratiti da li je bilo prigovora političkih subjekata na postupak dodjele; obratiti pažnju da li u općini/opštini/gradu koji se posmatra ima listi stranaka koje su „neobične“ za tu regiju (npr. malo poznata lokalna stranka iz Živinica se ovjerila za učešće na izborima u Livnu)

Obuka biračkih odbora

Važan segment uspješnog provođenja izbora je obuka članova/ica biračkih odbora. Općinska/opštinska izborna komisija vrši obuku članova/ica biračkih odbora. Obuka za biračke odbore, koji će biti imenovani Opće/Opšte izbore u BiH 2022. vršiće se u periodu od 02.09. – 25.09.2022. godine, a izuzetno do 30.09.2022. godine.

Kandidati/kinje koji su imenovani za predsjednike/ce i zamjenike/ce predsjednika/ca biračkih odbora obavezni su da pohađaju obuku za rad u biračkom odboru. Nakon završene obuke i izvršene provjere znanja, lokalna izborna komisija će uspješnim predsjednicima/ama i njihovim zamjenicima/ama dodijeliti certifikate.

Predsjednici/e i zamjenici/e predsjednika/ca biračkih odbora koji su dobili certifikat dužni su učestvovati u obuci članova/ica biračkih odbora, koju organizira lokalna izborna komisija. Članovima/cama biračkih odbora i njihovima zamjenicima/ama koji uspješno završe obuku, lokalna izborna komisija će takođe dodijeliti certifikate.

Uloga LTO-a: prisustvovati obuci za članove BO-a i izvještavati o obukama.

Određivanje biračkih mjesta

Određivanje biračkih mjesta u nadležnosti je lokalnih izbornih komisija (općinskih, gradskih te komisije Brčko Distrikta BiH). Određivanje broja i vrste biračkih mjesta obaviće se najkasnije do 29.07.2022. godine, dok će se objavljivanje tačnih lokacija biračkih mjesta izvršiti najkasnije do 17.09.2022. godine. Veoma je važno napomenuti da se prilikom određivanja biračkih mjesta mora strogo voditi računa o adekvatnosti prostora određenog za biračko mjesto. To je neophodno kako bi se obezbijedili optimalni uslovi za provođenje izbornog procesa, neometan rad biračkih odbora, adekvatan prostor za posmatrače/ice, te neometano kružno kretanje glasača/ica od ulaska na biračko mjesto i identifikacije, do ubacivanja glasačkog listića u glasačku kutiju.

Uloga LTO-a: dobiti pravovremene informacije o određivanju BM, pratiti da li ima prigovora građana/ki i/ili političkih subjekata o lokacijama biračkih mjesta.

Šta nije dozvoljeno prilikom određivanja biračkog mjesta?

Biračko mjesto ne može se nalaziti u vjerskom objektu, zgradi organa vlasti, zgradi koja je vlasništvo političke stranke ili u kojoj je sjedište političke stranke, zgradi koja je korištena kao mjesto za mučenja ili zlostavljanja, ili mjestu gdje se služi ili konzumira alkohol. (čl.5.1, stav 3. Izbornog zakona BiH)

Uloga LTO-a: pratiti i izvijestiti ukoliko je BM locirano na mjestu na kojem to zakonski nije dozvoljeno.

Rad LTO-a na posmatranju rada lokalne izborne komisije

Nakon predavljanja projekta lokalnim izbornim komisijama, LTO-i biće obavezni pratiti sve njihove važne sjednice, a procjenu značaja i važnosti LTO treba da obavi u na osnovu dnevnog reda i tema predviđenih za konkretnu sjednicu. Iz domena nadležnosti LIK-a u fokusu posmatranja predizbornog perioda za LTO-e biće:

- rad LIK-a;
- izvršavanje obaveza LIK-a u skladu sa kalendarom izbornih aktivnosti kojeg utvrđuje CIK BiH;
- određivanje biračkih mjesta na području općine;
- postupak imenovanja i obuke članova biračkog odbora;
- pružanje informacija biračima koje su neophodne za provođenje izbora;
- pripremanje i uređivanje biračkih mjesta i druge tehničke pripreme za izbore.

LTO-i moraju sve vrijeme zadržati profesionalan odnos sa lokalnim izbornim komisijama. Treba imati na umu da profesionalan i korektan odnos, sa jasnim i ne previše čestim i vremenski izbalansiranim zahtjevima prema izornoj administraciji, može osigurati lakšu prohodnost u obezbjeđivanju potrebnih informacija – odluka, propisa, uputstava, zaključaka, planova i drugih dokumenata koje donosi izborna administracija. Dok većina LIK-ova nema službene web stranice, lokalni službeni glasnici takođe često mogu biti dobar izvor informacija.

Pored efikasnosti i efektivnosti u izvršavanju zadataka iz domena nadležnosti lokalnih izbornih komisija, u davanju generalne ocjene o njihovom radu, treba povesti računa o sljedećim pitanjima:

- sastav LIK-a i poštovanje zakonskih odredbi koje propisuju način izbora i sastav (stručna, spolna, nacionalna, partijska i/ili druga zastupljenost);
- nepristrasnost LIK-a (u kojoj mjeri je njihov rad nepristrasan i nezavisan od utjecaja vlasti);
- organizacija sjednica;
- transparentnost u radu i komunikacija (u kojoj mjeri postoji pristup podacima kako svih medija tako i drugih zainteresovanih strana, kojom brzinom se u javnosti objavljuju akti koje donosi LIK);
- obučenost i materijalna podrška (u kojoj mjeri članovi LIK-a imaju potrebna znanja za obavljanje svog posla i da li postoji adekvatna budžetska podrška nadležne općine za rad LIK-a).

3.2. Posmatranje (pred)izborne kampanje

Vođenje (pred)izborne kampanje političkih subjekata i vremenski okvir njenog trajanja za Opće/Opšte izbore 2022. godine predviđen je u periodu od 02.09. do 01.10.2022. godine do 07:00 sati. Izborni zakon BiH predviđa određena pravila ponašanja tokom predizborne kampanje. Tako, političke stranke, koalicije, liste nezavisnih kandidata/kinja i nezavisni kandidati/kinje imaju pravo:

- voditi izbornu kampanju u mirnom okruženju; organizirati i održavati javne skupove na kojima mogu slobodno iznositi svoje stavove kako bi stekli podršku birača/ica; i
- Štampati i dijeliti plakate, postere i druge materijale u vezi sa izbornom kampanjom.

Nadležni organi na lokalnom nivou (općine/opštine, gradovi, Brčko Distrikt BiH) dužni su osigurati ravnopravan tretman svim političkim subjektima koji su ovjereni za učešće na izborima u njihovim zahtjevima da javna mjesta i javne objekte koriste u svrhu kampanje, uključujući održavanje skupova, izlaganje oglasa, plakata, postera i drugog sličnog materijala.

Uloga LTO-a: pratiti vođenje izborne kampanje od strane političkih subjekata; pratiti ima li prigovora LIK-u od strane političkih subjekata da im se ne dozvoljava na neki način vođenje kampanje, izvještavati.

Šta nije dozvoljeno?

Izborni zakon BiH u poglavlju 7. predviđa pravila ponašanja za političke subjekte u izbornoj kampanji. Veoma je važno upoznati se sa onim aktivnostima koje nisu dozvoljene kako bi se lakše uočile eventualne nepravilnosti.

Tako je zabranjeno i/ili nije dozvoljeno sljedeće:

- Zabranjeno je uklanjati, prekrivati, oštećivati ili mijenjati štampane oglase, plakate, postere ili druge materijale koji se, u skladu sa zakonom, koriste u svrhu izborne kampanje političkih subjekata;
- CIK BiH zabranit će isticanje, štampanje i rasturanje oglasa, plakata, postera i drugih materijala, koji se koriste u svrhu izborne kampanje političkih subjekata na kojima se žene ili muškarci predstavljaju na stereotipan i uvrijedljiv ili ponižavajući način i naložiti da se takvi materijali uklone;
- Nadležni organi neće dozvoliti političkim subjektima da postavljaju oglase, plakate, postere, odnosno da pišu svoja imena ili slogane koji su u vezi sa izbornom kampanjom, unutar ili na zgradama u kojima su smješteni organi vlasti na svim nivoima, javna preduzeća, javne ustanove i mjesne zajednice, na vjerskim objektima, na javnim putevima i javnim površinama, osim na mjestima predviđenim za plakatiranje i oglašavanje.

Dalje, kandidatima/kinjama i pristalicama političkih subjekata, te zaposlenima ili na drugi način angažovanim u izbornoj administraciji nije dozvoljeno:

- nositi i pokazivati oružje na političkim skupovima, biračkim mjestima i njihovoj okolini, kao i za vrijeme okupljanja u vezi s aktivnostima političkih subjekata;
- ometati skupove drugih političkih subjekata, kao i podsticati druge na takve aktivnosti;
- sprječavati novinare da obavljaju svoj posao u skladu sa pravilima profesije i izbornim pravilima;

- obećavati novčane nagrade ili druge materijalne koristi s ciljem dobivanja podrške birača/ica ili prijetnje pristalicama drugih političkih subjekata;
- podsticati na glasanje lica koje nema pravo glasa;
- podsticati lica da glasaju više puta na istim izborima, ili da glasaju u ime drugog lica; ili
- koristiti se jezikom koji bi nekoga mogao navesti ili podstaći na nasilje ili širenje mržnje, ili objavljivati ili upotrebljavati slike, simbole, audio i video zapise, SMS poruke, internet komunikacije ili druge materijale koji mogu tako djelovati.

Zabranjeno je i lažno predstavljanje u ime bilo kojeg političkog subjekta.

Uloga LTO-a: organizovati sastanke sa predstavnicima/cama političkim subjekata; pratiti da li se odvija preuranjena izborna kampanja, pratiti da li je bilo zabranjenih ili nedozvoljenih radnji; izvještavati.

Izborna šutnja

Izborna šutnja traje u periodu koji počinje 24 sata prije otvaranja biračkih mjesta i traje do njihovog zatvaranja. U tom periodu, političkim subjektima je zabranjeno učestvovati u javnim političkim aktivnostima. Te aktivnosti uključuju, ali nisu ograničene samo na sljedeće:

- održavanje skupova u cilju izborne kampanje;
- izlaganje na biračkom mjestu i u njegovoj okolini bilo kakvih materijala u cilju utjecaja na birače/ice;
- korištenje domaćih i međunarodnih sredstava komunikacije s ciljem utjecaja na birače/ice;
- korištenje megafona ili drugih razglasnih uređaja u cilju utjecanja na birače/ice;
- svaka aktivnost kojom se ometa ili opstruira izborni proces.

Pod sredstvima komunikacije podrazumijevaju se sredstva kojima se može isporučiti zvučni, video ili tekstualni sadržaj. Takva sredstva obuhvataju, ali nisu ograničena na radio i televizijski program, štampane medije, internet, SMS poruke ili video-poruke isporučene putem mobilnih telefona itd.

Uloga LTO-a: na izborni dan, između ostalog, LTO prati da li se krši izborna šutnja i o tome izvještava

Rad LTO-a na posmatranju (pred)izborne kampanje političkih subjekata

Kroz sastanke sa političkim subjektima, dugoročni posmatračici/ce trebaju dobiti i informacije o mjestu i vremenu održavanja ključnih događaja u izornoj kampanji u zoni svoje odgovornosti. Ove informacije olakšaće proces planiranja posla i izvještavanja o broju događaja na terenu samim LTO-ima.

Iako službena izborna kampanja počinje 02.09.2022. godine i dozvoljena je u trajanju od 30 dana do početka izborne šutnje, politički subjekti je počinju znatno ranije, što se smatra **preuranjenom odnosno zabranjenom izbornom kampanjom.**

Preuranjena izborna kampanja podrazumjeva prisustvo vodećih stranačkih funkcionera na otvaranjima infrastrukturnih projekata u lokalnim sredinama, reklamiranje rada javnih preduzeća kao lična dostignuća političkih lidera, intezivnija medijska (samo)promocija vladajućih političkih partija, promocije na društvenim mrežama i sl.

U cilju boljeg i adekvatnijeg praćenja perioda izborne kampanje, LTO-i će pratiti odvijanje kampanje u svojoj zoni odgovornosti na način da se prate predizborni skupovi, medijski nastupi političkih subjekata i slično.

Ukoliko posmatrač/ica procijeni da je retorika korištena na događaju bila uvredljiva po druge političke subjekte, ili bi mogla izazvati bilo kakvu vrstu nasilja, poželjno je da se u obrazac za incidentne situacije unese tačan citat onog što je rečeno, i dostavi koordinatoru/ici za monitoring izbora. Ukoliko bi došlo do zabrane posmatranja političkog skupa i/ili prijetnji prema dugoročnom posmatraču/ici, potrebno je bez odlaganja nazvati broj za kritične situacije.

3.3. Posmatranje lokalnih i drugih medija

Slobodni i nezavisni mediji su važan element vjerodostojnog i demokratskog izbornog procesa. Vlasti na svim nivoima trebalo bi da se pobrinu da mediji imaju pravo da slobodno prikupljaju i daju informacije bez zastrašivanja ili ometanja, kao i da nema cenzure ni medija ni kandidata/kinja. Prilikom posmatranja lokalnih medija, elektronskih i štampanih, pažnju treba usmjeriti na eventualne sljedeće situacije:

- nejednak tretman političkih subjekata ili kandidata/kinja u medijima;
- klevete protiv kandidata/kinja;
- međusobna vrijeđanja političkih subjekata na etničkoj, vjerskoj, polnoj ili drugoj osnovi;
- zastrašivanje ili maltretiranje medija;
- nemogućnost pristupa političkih subjekata, udruženja ili pojedinaca medijima u vezi sa izbornim procesom;
- privođenja, hapšenja ili maltretiranja novinara/ki;
- dodjeljivanje besplatnog termina emitovanja samo u vrijeme niske gledanosti;
- nerazumno visoke cijene za reklame, itd.

Uloga LTO-a: u sklopu svakodnevnih aktivnosti, razgovora sa različitim akterima (medijima, političkim subjektima, nevladinim organizacijama) obratiti pažnju i zabilježiti ukoliko se govori ili piše o nejednakom tretmanu političkih subjekata u medijima, favorizovanju stranaka ili pojedinaca, onemogućavanje pristupa medijima ili pak pritiscima na medije.

Rad LTO-a na posmatranju lokalnih i drugih medija

Dugoročni posmatrač/ce trebaju pratiti lokalne i regionalne medije u preidzbornom periodu. Regionalni mediji se odnosi na medije u regiji kojoj pripada općina/opština/grad za koju je LTO zadužen (npr. Tuzlanski kanton ili banjalučka regija). U tom smislu, dugoročni posmatrač/ce će prema sopstvenom planu pratiti lokalne medije i dati ocjenu korišćenja govora mržnje, pristrasnosti medija prema određenom političkom subjektu, postojanja političkog pritiska na medije (često slanje inspekcije, hapšenja i saslušanja novinara, i sl.) te crpiti druge informacije potrebne za kvalitetno praćenje predizbornog perioda i izvještavanje. Praćenje medija izuzetno je važno i neizbježan je segment metodologije dugoročnog posmatranja izbora u kontekstu ocjene ukupne atmosfere u vezi sa izborima, kako na lokalnom nivou tako i na nivou entiteta i države.

3.4. Posmatranje i prijava izbornih nepravilnosti

Prilikom posmatranja bilo kojeg dijela izbornog procesa, LTO-i neće ni na koji način ometati izborne aktivnosti. LTO se mora držati profesionalno u svim okolnostima, te djelovati isključivo u okviru zakonskih prava i obaveza.

3.5. Vrste izbornih nepravilnosti u periodu prije izbornog dana

Izborne nepravilnosti koje se mogu desiti u periodu prije izbornog dana su brojne. U ovom dijelu izdvojićemo one o kojima LTO-i moraju izvještavati, kako u redovnim sedmičnim izvještajima prateći zadata pitanja, tako i u vanrednim izvještajima po potrebi i ocijenjenoj hitnosti.

Nezakonita trgovina mjestima u biračkim odborima između političkih stranaka – podrazumijeva nezakonitu praksu „razmjene“, nekad i „prodaje i kupovine“ biračkih mjesta između političkih subjekata. Izborni zakon BiH je jasan u tome da u svakom biračkom odboru može biti samo jedan predstavnik jednog političkog subjekta. Trgovina mjestima u biračkim odborima ima za cilj da jedan politički subjekt ima dva, više ili sve svoje predstavnike u biračkom odboru, što je nezakonito i što dovodi u sumnju rezultate izbora sa takvih biračkih mjesta.

Zloupotreba ličnih/osobnih podataka u svrhu glasanja poštom – podrazumijeva situacije kada se neko, lažno predstavljajući i koristeći tuđe lične/osobne podatke (npr. kopiju lične/osobne karte) prijavljuje za glasanje putem pošte. Birač/ica čiji su podaci zloupotrebjeni na ovaj način to saznaje tek kada dođe na glasanje gdje na izvodu iz biračkog spiska stoji napomena da je birač/ica glasao/la putem pošte. Na Općim/Opštim izborima 2018. godine, kao i lokalnim izborima u BiH 2020. godine, ovo je bio ozbiljan problem, a biračim/icama koji se prepoznali da su njihovi podaci zloupotrebjeni omogućeno je da glasaju na biračkom mjestu, dok je „njihov“ glas putem pošte bio poništavan.

Nedozvoljeni pritisci na birače/ice i zastrašivanja ogledaju se u različitim koruptivnim i/ili po ličnu/osobnu sigurnost prijetećim metodama: npr. nuđenje ili obećavanje zaposlenja, prijatnja otkazom u zamjenu za glas, pokloni, prijatnje, poziv na nasilje i ugrožavanje sigurnosti.

Neažurnost biračkih spiskova po općinama/opštinama/gradovima tj. mrtvi na biračkim spiskovima – ogleda se u tome da se za lica koja su preminula nisu pravovremeno pokrenule potrebne procedure u matičnim uredima po opštinama što bi za rezultat imalo i brisanje takvog lica sa biračkog spiska. Neažurnost biračkih spiskova na izborni dan može dovesti do zloupotreba koje se ogledaju u glasanju „u ime umrlih“.

Veći broj prijava i odjava prebivališta građana/ki po općinama/opštinama/gradovima ima za cilj manipulaciju izbornom voljom građana/ki i uticajem na izborni rezultat. Misli se na neobičan i povećan broj prijava ili odjava birača u odnosu na isto vrijeme u neizbornom periodu.

Zloupotreba javnih resursa u svrhe izborne kampanje, kao i javnih funkcija odnosi se na zloupotrebe u potrošnji javnog budžetskog i drugog novca, zloupotrebe javnih kompanija, materijalnih i ljudskih resursa od strane političkih subjekata. Gotovo uvijek ove zloupotrebe dolaze od onih koji u izbornu utrku ulaze sa pozicije vlasti. Primjeri mogu biti: povećanje penzija ili plata u javnom sektoru u izbornoj godini, korištenje službenih prevoznih sredstava za

stranačke događaje ili preizborne skupove, pritisci na radnom mjestu, obično u javnom sektoru, gdje se mora obećati „donošenje“ određenog broja glasova, zapošljavanje u javnom sektoru, prekomjerna i karakteristična potrošnja na javne radove u izbornoj godini i slično.

Zabranjena, preuranjena i plaćena politička kampanja u vremenu prije zvaničnog početka izborne kampanje – podrazumijeva aktivnosti koje se mogu shvatiti kao aktivnosti kampanje u periodu prije zvaničnog početka. Izborni zakon BiH je jasan i precizira da izborna kampanja traje 30 dana uoči izbora. Do ovog datuma zabranjen je bilo kakav plaćeni oblik javnog oglašavanja, kao i sve predizborne aktivnosti političkih subjekata osim održavanja internih skupova organa i statutarnih tijela političkih subjekata.

3.5.1. Prijava i izvještavanje o izbornim nepravilnostima

LTO-i o uočenim nepravilnostima u pravilu izvještavaju putem sedmičnih izvještaja. U slučaju da određena situacija nije obuhvaćena sedmičnim izvještajem ili LTO smatra da se potencijalna nepravilnost treba staviti na znanje Koaliciji hitno, predviđen je **obrazac za incidentne situacije** za LTO-e. LTO-i će to učiniti slanjem obrasca koordinatoru/ici za monitoring izbora. Bilo kakvi oblici napada na LTO-e, fizički ili verbalni, opstrukcije rada LTO-a, moraju se odmah prijaviti putem telefona, a potom kasnije obrascem. Drugi primjeri koji se mogu prijaviti ovim obrascem mogu uključiti ozbiljne optužbe kršenja zakona ili izbornog prava, upućivanje prijetnji, povlačenje kandidata/kinja, sudske ili administrativne odluke koje utječu na izborni proces, neobične ili upitne odluke izbornih komisija, i slično. Izvještavanje o ovim i sličnim događajima treba biti koncizno i u pravilu na jednoj stranici.

Koordinator/ica za javne politike Koalicije "Pod lupom" je na raspolaganju LTO-ima u slučaju dilema oko toga da li je nešto nepravilnost ili ne. Preporučuje se da LTO-i koristi online opciju za registrovanje nepravilnosti koje su oni sami uočili, a koje nisu predmet redovnog izvještaja ili se npr. odnosi na uočenu nepravilnost u općini/opštini/gradu koju LTO primarno ne pokriva.

Građani/ke mogu da prijave nepravilnosti izbornog procesa putem besplatnog telefona 080 05 05 05 i putem *Obrasca za prijavu izborne nepravilnosti* koji se nalazi na internet stranici Koalicije. U slučajevima da građanin/ka prijavljuje nepravilnost neposredno LTO-u, LTO zapisuje prijavljenu nepravilnost na Obrazac, a potom isti unosi u online bazu nepravilnosti kojoj se pristupa preko web stranice Koalicije www.podlupom.org klikom na baner „Prijavi nepravilnost“.

Napomena: Pomenuti obrazac za LTO-e i građane/ke se nalazi u prilogu ovog Priručnika.

3.5.2. Ulaganje primjedbi i prigovora

Zaštita izbornog prava, šire govoreći i izbornog procesa, formalno se može realizovati ulaganjem primjedbi i prigovora. Ulaganje prigovora omogućeno je biraču i političkom subjektu kojem je povrijeđeno neko pravo ustanovljeno Izbornim zakonom. Posmatrač/ice na raspolaganju imaju „primjedbe“ koje moraju biti obrazložene i ulažu se na rad organa za provođenje izbora koje se posmatraju (npr. LIK, birački odbor). Posmatrač/ica takođe ima pravo zahtijevati prepis zapisnika o radu organa nadležnog za provedbu izbora čiji je rad posmatrao.

Eventualno ulaganje primjedbi ili prigovora u okviru posmatračke misije za Opće/Opšte izbore u BiH 2022. godine koordiniše se sa projektnim timom, primarno Koordinatoricom za javne politike. Ovo je važno iz razloga da se sa sigurnošću utvrdi da navodi koji se predmet primjedbe ili prigovora budu provjereni i obrazloženi, kao i radi vođenja evidencija o takvim slučajevima i praćenja daljeg toka postupka.

3.6. Rad sa posmatračima/cama izbornog dana (STO-ima)

Jedna od ključnih uloga LTO-a u predizbornom periodu je i rad sa posmatračima/cama koji će posmatrati izborni dan (eng. short-term observer, STO). Ova aktivnost dominantno je logističkog, ali značajnim dijelom i programskog karaktera. Zavisno od broja općina i naseljenosti područja koje pokrivaju, LTO-i će na temelju instrukcija koje dobiju animirati određen broj STO-a u svakoj opštini/općini, prikupiti tražene podatke kroz obrazac za prijavljivanje posmatrača/ica izbornog dana i podatke unositi u bazu za prijavljivanje posmatrača/ica. Pronalaženje i regrutacija STO-a će biti jedan od primarnih zadataka LTO-a, i zahtijevaće energiju i napor da bi se animirali adekvatni posmatrači/ce izbornog dana. Sve kontakte i sastanke koje budu imali u predizbornom periodu od početka svog angažmana, LTO-i trebaju koristiti da bi došli do kvalitetnih posmatrača/ica. Primarna adresa su organizacije civilnog društva, uključujući različite vrste strukovnih i interesnih udruženja, omladinske organizacije, sindikati, studentske organizacije i fakulteti, sportski i drugi klubovi, itd. Najbolji način animiranja novih posmatrača/ica je uz pomoć posmatrača/ica koji su se već prijavili. Oni u svom krugu prijatelja i rodbine uglavnom bez problema mogu naći dodatne zainteresovane građane/ke. Sam proces prijavljivanja moći će se izvršiti putem obrasca za prijavljivanje posmatrača/ica izbornog dana koji će LTO-i unijeti u online bazu (popunjavanjem online forme) za prijavu posmatrača na web stranici www.podlupom.org.

Detaljnije informacije o obuci STO-a, njihovom raspoređivanju, koordinaciji i izvještavanju na izborni dan i drugim detaljima, LTO-i će dobiti blagovremeno. Konačno, dužnost LTO-a biće i da geografski rasporedi doznačeni broj STO-a za svaku svoju općinu unutar zone odgovornosti.

Prikupljanje izvještaja od posmatrača/ica izbornog dana - Izvještavanje posmatrača/ica izbornog dana predstavlja ključ u prikupljanju informacija koje će biti temelj za ocjenu izbora odnosno izbornog procesa na sam izborni dan. Metodologija izvještavanja biće razvijena u periodu koji slijedi i sa njome će LTO-i biti upoznati kada i sa načinom obuke posmatrača izbornog dana.

3.6.1. Osnovne informacije za STO-e

Prije nego što LTO-i krenu u proces animiranja i regrutovanja posmatrača/ica izbornog dana (STO-a), potrebno je pripremiti osnovne informacije koje će biti prezentovane STO-ima. One treba da uključuju osnovne informacije o projektu „STEP“ i Koaliciji „Pod Lupom“, kratak opis prava, dužnosti i odgovornosti koje nosi pozicija STO-a, uključujući i osobenosti i elemente opsega posmatranja izbornog dana. Naravno, svi STO-i proći će obuku za posmatranje izbornog dana, međutim, osnovne informacije neophodno je pružiti unaprijed da potencijalni posmatrači/ce ne bi imali nedoumice o svojim obavezama i dužnostima, i da bi znali osnovne zakonske pretpostavke ko i pod kojim uslovima može biti posmatrač/ica izbornog dana. U proces animacije i regrutacije STO-a krenuće se već u prvom mjesecu angažmana, odmah nakon što Koalicija javno oglasi taj proces, a već u prvim danima svog angažmana LTO-i trebaju

skicirati kanale za animiranje i regrutovanje posmatrača/ica, u skladu sa informacijama koje su date u ovom Priručniku i drugim instrukcijama koje će dobiti od projektnog tima.

Obaveze STOa su:

- Proći obuku za posmatrač/ice i detaljno proučiti STO Priručnik i dobijene upute;
- Učestvovati u testiranju SMS izvještavanja
- Doći na tačno dodijeljeno biračko mjesto u 6:00 ujutro i ostati do okončanja procesa brojanja glasova na biračkom mjestu, obučeni u majicu Koalicije. Obzirom da će posmatrači raditi u dvije smjene na dan izbora, posmatrač/ica u prvoj smjeni radi od 06 – 17 sati, dok posmatrač/ica u drugoj smjeni radi u vremenu od 17 sati do okončanja procesa brojanja glasova.
- Predstaviti se predsjedniku/ci i prisutnim članovima/icama biračkog odbora kao posmatrač/ica Koalicije “Pod lupom” (*napomena: akreditovani ste ispred one organizacije članice Koalicije koja Vas je angažovala npr. Udruženje DON Prijedor i sl.*);
- Pokazati akreditaciju i ostaviti identifikacioni dokument (lična karta/osobna iskaznica, pasoš ili vozačka dozvola) kod biračkog odbora;
- Posmatrati rad biračkog odbora prije otvaranja biračkog mjesta, otvaranje biračkog mjesta, glasanje, zatvaranje biračkog mjesta i utvrđivanje rezultata na biračkom mjestu bez napuštanja biračkog mjesta i u skladu s potpisanim Kodeksom ponašanja i dobivenim uputama;
- Ispuniti predviđeni obrazac za izvještavanje (ID obrazac), a obrasce za Kritične situacije, Primjedbe na zapisnik i sl., po potrebi;
- Predati sve ispunjene obrasce najkasnije u roku od 10 dana od dana održavanja izbora svom dugoročnom posmatraču/ici;
- Dobiti naknadu za troškove posmatranja (samo posmatrači/ce koji su posmatrali izbore u svojoj smjeni na dodijeljenom biračkom mjestu i izvještavali u skladu sa uputstvima).

3.6.2. Tehnike regrutovanja i obrazac za prijavljivanje STO-a

Svrha obrasca za prijavljivanje posmatrača/ica izbornog dana je višestruka, a potrebni podaci se mogu podijeliti na podatke lične/osobne prirode, logističke i tehničke podatke. Na prvom mjestu, osnovni lični/osobni podaci o svakom posmatraču/ici potrebni su da bi se izvršila akreditacija kod CIK BiH prema uslovima propisanim Izbornim zakonom. **Važno je napomenuti da se svi lični/osobni podaci posmatrača/ica čuvaju u skladu sa odredbama Zakona o zaštiti ličnih podataka i ni na koji način neće i ne mogu biti (zlo)upotrebljeni za druge svrhe osim akreditovanja.** Dio podataka logističke i tehničke prirode neophodan je prvenstveno radi optimalnog raspoređivanja posmatrača/ica na biračka mjesta, odnosno radi optimizacije troškova koji se vezuju za svakog posmatrača/ice, i brze komunikacije i dijeljenja potrebnih informacija od projektnog tima, preko LTO-a ka posmatračima/cama, i obratno.

U prilogu priručnika nalazi se obrazac za prijavljivanje posmatrača/ica. Dostupnost obrasca biće obezbijeđena ne samo putem LTO-a direktno na terenu, nego i putem web stranice Koalicije, gdje će svi oni koji žele moći se prijaviti za poziciju posmatrača/ice direktno unošenjem svojim podataka u online obrazac. U skladu sa ciljnom grupom koju animiraju, LTO-i treba da naprave procjenu koju tehniku regrutovanja će primijeniti. Naprimjer, ukoliko se animiraju članovi/ice neke OCD ili saveza studenata/ica, šalju mejlovi po nekoj mejling listi, ili se dijeli link putem društvenih mreža, zainteresovani se mogu ohrabriti da popune online obrazac. Odnosno, ukoliko idu u udruženje penzionera/umirovljenika, možda će efikasnije biti ponijeti obrasce za prijavljivanje i dati ih zainteresovanima da popune ručno.

3.6.3. Odabir i akreditacija STO-a

Zavisno od broja pristiglih prijava, LTO-i će imati veći ili manji obim posla kod odabira posmatrača/ica koji će biti angažovani na izborni dan. Negdje će možda uložiti dodatni napor da osiguraju dovoljan broj posmatrača/ica, a negdje će biti neodlučni koga odabrati, a koga odbaciti kao posmatrača/icu. Kriteriji za odabir moraju se poštovati i biti korektno primijenjeni da bi se u datom trenutku izvukao maksimum od posmatranja izbornog dana. Broj posmatrača/ica je unaprijed definisan za svaku općinu/grad, a na temelju broja stanovnika, odnosno broja biračkih mjesta. Ukupan broj posmatrača/ica za zonu odgovornosti svakog LTO-a biće određen po formuli: unaprijed definisan broj biračkih mjesta + minimum 10 % rezerve.

U konačnom odabiru posmatrača/ica LTO-i trebaju voditi računa o:

- političkoj i drugoj nepristrasnosti tj. da će raditi u interesu društva i građana/ki oslobođen od bilo kakvih utjecaja političkih stranaka, kandidata/kinja, vlasti, administracije na lokalnom nivou i sl;
- kvalifikacijama i sposobnostima STO-a za korektno obavljanje posla i isporuku dodjeljenih zadataka;
- spolnoj zastupljenosti koliko god je to moguće (ciljano: 40% manje zastupljenog spola);
- etničkoj zastupljenosti koliko god je to moguće, posebno u općinama/gradovima gdje je struktura populacije bazirana na više etničkih i manjinskih grupa/kategorija stanovništva;
- ranijem iskustvu posmatrača/ice u posmatranju izbornog procesa, naročito ukoliko su u pitanju kandidati/kinje za posmatrača/ice koji imaju iskustvo posmatranja izbora ispred Koalicije;
- općem/opštem utisku koji su posmatrača/ice ostavili (procjena LTO-a tokom direktnog kontakta sa STO-om da je STO sposoban i voljan obaviti posao).

Svakako, potrebno je povesti računa i procijeniti fleksibilnost kandidata/kinja, njegovo poznavanje geografskog područja, spremnost na putovanje, spremnost na volonterski angažman i rad tokom nekih dana prije izbora ukoliko to bude bilo potrebno (npr. ukoliko bude potrebe za animiranjem dodatnog broja posmatrača/ica), rad u kasnim satima na izborni dan i drugim eventualnim kriterijima za koje se tokom rada ispostavi da su bitni za neko područje.

Akreditaciju obavlja Koalicija kod Centralne izborne komisije BiH (CIK) na način da pored ostalih potrebnih podataka i dokumenata dostavlja i listu imena predloženih posmatrača/ica, a koja sadrži ime i prezime, broj važeće lične karte i jedinstveni matični broj posmatrača/ice. Koalicija će podnijeti poseban zahtjev za svaku osnovnu izbornu jedinicu u kojoj želi posmatrati izborne aktivnosti. Lista akreditovanih posmatrača/ica Koalicije koje je CIK akreditovala dostavlja se svim lokalnim izbornim komisijama koje dostavljaju listu akreditovanih posmatrača/ica na sva biračka mjesta u opštini/općini na koju se zahtjev odnosi. Projektni tim će nastojati da preuzme sve akreditacije na jednom mjestu (CIK) i dostavi ih organizacijama na terenu. Ukoliko ovo ne bude moguće, akreditacije će se izdavati u lokalnim izbornim komisijama. Ukoliko to bude slučaj, prilikom preuzimanja akreditacije LTO-i moraju za sve posmatrača/ice koje akredituju za tu lokalnu zajednicu, dostaviti potpisane obrasce pravila ponašanja i izjave o poštivanju tajnosti glasanja da bi im bila izdata akreditacija.

3.6.4. Obuka i raspored STO-a

Obuka posmatrača/ica izbornog dana biće obavljena od strane LTO-a na području njihovih zona odgovornosti (jedne ili više općina/opština/gradova). Za Opće/Opšte izbore 2022. godine obuka posmatrača/ica izbornog dana biće organizovana uživo.

Dužnost LTO-a je da osigura da su svi posmatrači/ce prošli uživo ili u slučaju opravdanih razloga, online obuku, koja je uslov za njihovo akreditovanje i angažman za posmatranje izbora. Raspoređivanje posmatrača/ica po biračkim mjestima biće urađeno na temelju preciznih instrukcija koje će biti blagovremeno dostavljene LTO-ima. Principijelno, kod raspoređivanja posmatrača/ica na biračka mjesta vodiće se računa između ostalog i o minimalizaciji troškova, što jednostavnijem dolasku posmatrača/ice na biračko mjesto, i mogućnostima za efikasno izvještavanje sa biračkog mjesta.

4. KOMUNIKACIJA I IZVJEŠTAVANJE

4.1. Ko šta radi?

Članovi Strateškog odbora Koalicije: **Vehid Šehić** (Forum građana Tuzla), **Murisa Marić** (DON Prijedor), **Ilija Trninić** (Perpetuum Mobile Banja Luka), **Zulka Baljak** (CGS Livno) i **Zlatan Ohranović** (CCI).

4.2. Ko sa kim i kada komunicira?

Primarna adresa za komunikaciju LTO-a SU koordinatori za monitoring izbora i izgradnju kapaciteta. Sedmični/tjedni online izvještaji šalju se do 10:00 sati svakog ponedjeljka.

Vanredno izvještavanje odvija se prema obrascu za prijavu incidentne situacije, koji se nalazi u prilogu ovog priručnika, a u slučaju bilo kakve vanredne, odnosno incidentne situacije, nasilja ili ozbiljnog kršenja izbornog procesa, te procjene LTO-a da je ta informacija od izuzetnog značaja. Ukoliko je moguće, LTO treba dokumentovati incidentnu situaciju fotografijom ili video snimkom i to naznačiti/prikačiti u izvještaju.

Administrativne obaveze dugoročnih posmatrača/ica

Svi dugoročni posmatrači/ce (LTO) će potpisati ugovore o djelu, na unaprijed dogovoren iznos. Ugovor o djelu biće potpisan na period od 3 mjeseca.

Ukupna naknada za sve LTO-e će biti navedena u ugovoru o djelu kao jedinstven iznos, a sačinjavaće ga osnovna primanja i naknada za telefonske komunikacije, te naknada za putne troškove komunikaciju, prema geografskoj pokrivenosti tj. regiji koju pokriva LTO, a koja se sastoji iz jedne ili više općina/opština/gradova.

Sedmična/tjedna izvještajna forma za LTO će sadržavati operativne informacije koje će služiti kao dokaz obavljenog posla, prateći dinamiku rada.

Isplata ugovorom definisane naknade će se vršiti u tranšama po dinamici obavljenog posla, pri čemu će prva tranša biti isplaćena početkom prvog mjeseca ugovornog odnosa, nakon potpisivanja ugovora.

4.3. Sedmični izvještaji LTO-a

Tokom ovih izbora LTO-i će izvještavati online, na sedmičnom nivou (12 sedmičnih/tjednih izvještaja za ukupno 12 sedmica/tjedana angažmana), putem jedinstvene online baze Koalicije "Pod lupom".

Sedmični/tjedni online izvještaji šalju se svakog ponedjeljka do 10:00 sati, u periodu 26.07. – 15.10.2022. godine. Svaki LTO će imati pristup bazi i direktno će unositi odgovore u obrazac za LTO izvještaje. Svi obrasci za LTO online izvještavanje za svaku sedmicu/tjedan će unaprijed biti dostavljeni svim LTO-ima i sadržavat će unaprijed zadata pitanja. Na pitanja se odgovara selektovanjem odgovora DA, NE ili Nemam informaciju/Drugo, unošenjem brojčanog iznosa i upisivanjem kratkog narativnog opisa na način da baza automatski nudi prostor za opis tamo gdje odgovor identifikuje određenu nepravlinost/kritičan odgovor.

Sastavni dio online izvještaja, koji će biti automatski obrađivani i nuditi uvid u statistiku odgovora i stanje na terenu, su tabele za evidenciju sastanaka na terenu i evidenciju medijskih objava o Koaliciji u lokalnim i regionalnim medijima koji će LTO-i popunjavati kontinuirano tj. na kraju dana nakon održanih sastanaka i evidentiranih objava.

Svi LTO izvještaji trebaju biti u skladu sa dole navedenim:

a) Tehničke karakteristike

✓ Popunjavanje online izvještaja svakog ponedjeljka do 10:00 sati direktno u online bazu

- ✓ Vanredni/kritični: odmah i prema koordinatoru za monitoring izbora u GU
- 🌐 Način slanja: online, a za vanredne/incidentne situacije mail (moguća je i telefonska komunikacija)

b) Sadržajne karakteristike

Izveštaj koji se šalje mora odražavati realno stanje situacije i rada LTO-a na terenu. Izveštaji prvenstveno moraju biti:

TAČNI - Netačna informacija može rezultirati lažnim i nekorisnim zaključcima koji mogu diskreditovati cijeli projekt!

RELEVANTNI - Nemojte pisati o temama koje nisu predmet posmatranja predizbornog perioda i ostalih oblasti za koje ste zaduženi izveštavati.

JASNO NAPISANI - Osobe koje rade analizu LTO izveštaja i iste obrađuju tako da se podaci sumiraju i mogu iskoristiti za informisanje javnosti, u predizborno vrijeme rade pod velikim vremenskim pritiskom, kao i na drugim poslovima vezanim za organizaciju izbora, neće moći iskoristiti LTO izveštaje ukoliko nisu jasno i razumljivo napisani.

Uzeti u obzir i sljedeće:

- Budite jasni oko toga šta ste vi direktno posmatrali i vidjeli, a šta je vama neko rekao da je vidio. Budite jasni sa svojim tvrdnjama i navodima, i konkretni da li su i kako bile provjerene. Navedite postoji li neki opipljiv dokaz ili svjedok/inja, te u svakoj mogućoj prilici koja ne ugrožava vašu sigurnost ili posmatranje priložite dokaz (fotografija, video, audio zapis, dokument, link za web sadržaj, kontakt podatke svjedoka/kinje koji je/su voljan/ni svjedočiti i sl).
- Izvijestite i o pozitivnim i o negativnim nalazima (izbalansiran, objektivan i nepristrasan izveštaj).
- Ukoliko navodite vašu procjenu neke situacije, dajte jasno do znanja da je to vaše mišljenje. Ako je moguće navedite i na čemu se ono zasniva.
- Ako vam je neka informacija data u povjerenju, navedite to jasno u izveštaju. Ne koristite imena koja mogu biti osjetljiva ako su u pitanju povjerljive informacije.
- Dajte sebi dovoljno vremena za pisanje izveštaja da bi isti mogli poslati na vrijeme putem online baze za svaku općinu koju pokrivete.

Tačnost može biti osigurana na više načina:

- posmatranje stvari iz prve ruke i razgovorom direktno sa ljudima;
- provjeravanje neke informacije dva puta – to možete uraditi na način da istu osobu zamolite da vam ponovo prepriča događaj ili da joj postavite isto pitanje na drugi način, ili da ponovite tvrdnju i pitate je da li je to tako...
- provjeravanje informacije iz više različitih izvora;
- osiguravanje dokumenata ili opipljivih dokaza gdje god je to moguće (foto, audio, video, pisani dokument, kopije dokumenata i sl);
- koristite brojčane podatke gdje god je moguće;
- izbjegavajte sugestivna pitanja, npr. „Da li je tačno da je kampanja Stranke ljubitelja prirode izuzetno prljava?“;
- budite konkretni (pogledajte šta, gdje, ko, zašto, kada i koliko često);

- zabilježite informaciju na papir ili u mobitel odmah dok vam je svjež, a ne kasnije; - naznačite u vašem izvještaju kada ste nesigurni oko pouzdanosti neke informacije.

Sigurno će biti dosta situacija gdje je informacija nejasna ili je nije moguće provjeriti. Ova informacija i dalje može biti korisna, dok god je tretirana na taj način.

U tim slučajevima, bilo bi od koristi ukoliko možete naznačiti koliki je stepen vašeg povjerenja prema izvoru koji je dao informaciju. Glasine koje su ozbiljne ili se ponavljaju, ipak trebaju biti stavljene u izvještaj.

4.4. Na šta sve obratiti pažnju kod posmatranja i pisanja sedmičnog izvještaja

Kako bi LTO-i mogli kvalitetno izvještavati o svom radu i aktivnostima posmatranja na terenu, potrebno je da se prije svega dobro upoznaju sa situacijom u svojoj zoni odgovornosti. U ovom poglavlju se nalaze korisne upute za upoznavanje prilika u dodijeljenim općinama/gradovima, odnosno pitanja na koja bi svaki LTO trebao znati odgovor. Napomena: pitanja služe kao smjernice za rad LTO-a na terenu, a neka će biti sadržana u online izvještajima.

Politička pozadina

Upoznati se sa političkom situacijom u vašoj zoni odgovornosti. Koje su ključne političke partije i nezavisni kandidati/kinje u vašoj zoni odgovornosti? Koji su ključni politički događaji i dešavanja? Koja su glavna socioekonomska i politička pitanja?

Izborna administracija

Upoznati dobro lokalnu izbornu administraciju kako bi ste mogli davati procjene njihovog rada, iskustva i snalaženja u radu, stepen neutralnosti, obučenosti, i sl. Korisna pitanja:

- Sastav: Kako su zastupljene različite političke partije, žene, manjine...? Ima li diskriminacije bilo koje vrste? Da li su OIK-e formirane na vrijeme, da li je bilo problema u procesu formiranja (ukoliko su se desile promjene u odnosu na raniji period), i sl.
- Rad: Koliko često se održavaju sjednice OIK-a? Kako se donose odluke? Da li svi članovi imaju jednak pristup informacijama? Ima li sukoba?
- Odabir i obuka: Kako se vrši odabir članova biračkih odbora, da li se poštuje minimum odredbi odgovarajućeg Uputstva CIK-a, ili postoji i veća doza fleksibilnosti (npr. da li se sistemski podstiče uključivanje studenata, nezaposlenih, mladih, NVO-a, ili primat države aktivisti političkih partija)? Da li se pravovremeno planira obuka biračkih odbora? Ko je vrši? Da li je logistika obuke BO organizovana na dobar način (pozivanje na vrijeme, manje ili veće grupe, odgovarajuće sale, ozbiljna ili pro forma obuka, itd.)
- Registracija birača/ica: Da li je dobro organizovan rad Centra za birački spisak? Da li se biračima/cama pružaju sve potrebne informacije i na koje načine? Ima li indicija masovnog odjavljivanja/prijavljivanja mjesta prebivališta? Postoje li politički subjekti ili organizovane grupe koje na tome rade i podstiču birače/ice na takve akcije? Da li MUP/policija preduzima bilo kakve korake u tom smislu (provjere prebivališta, poništavanja, itd.)
- Tehnička podrška: Imaju li OIK-e dovoljno materijalnih i finansijskih sredstava za obavljanje svojih zadataka? Ako postoje problemi, koje su prirode (manjak lokalnih budžetskih sredstava, zastarjela oprema, neuslovan prostor za rad, itd.)
- Neutralnost i transparentnost: Kakvi su odnosi OIK-a i političkih partija? Ima li nekih primjedbi te vrste od bilo koga (suparničkih tabora, NVO-a, novinara/ki, drugih posmatrača/ica...) Imaju li stranački i nestranački posmatrač/ice otvoren pristup sjednicama

OIK-a i praćenju procesa donošenja odluka? Da li se sve odluke OIK-a objavljuju javno i pravovremeno?

Politički subjekti

Da li su politički subjekti imali problema i kakvih u procesu registracije svojih kandidata/kinja? Kakav im je strateški pristup u kampanji? Kako se planiraju financirati? Kakvo imaju mišljenje o propisima koji tretiraju financiranje političke kampanje? Kako ocjenjuju odnos sa LIK-ama? Da li imaju nekih primjedbi na proces formiranja biračkih odbora i kakvih? Koliki broj članova biračkih odbora planiraju predložiti u ciljnoj opštini/općini i kako ih planiraju obučiti? Da li će i koliko imati posmatrača/ica na izborni dan i kako ih planiraju obučiti? Šta će im biti u fokusu posmatranja? Šta misle o izmjeni Izbornog zakona o povećanju procenta osvojenih glasova u okviru liste političkog subjekta za dodjelu mandata sa 5 na 10%, kakav efekat očekuju?.

Lokalna izborna administracija

Kakav je odnos lokalne vlasti sa lokalnim izbornim komisijama? Da li im pružaju propisanu (ili veću, manju) finansijsku i tehničku podršku (budžetska sredstva, oprema, prostor za rad, prostorije za biračka mjesta, itd.) Da li ste vidjeli ili čuli da postoji vidna zloupotreba javnih resursa (službenih vozila, prostorija, opreme, itd.) u svrhu podrške dominantno jednom političkom subjektu? Ako da, prikupite detalje i pošaljite obrazac za kritične situacije svom Koordinatoru monitoringa izbora. Da li su zaposlenici/e općinske/gradske administracije i javnih preduzeća bili uključeni kao osoblje pojedinih kandidata na izborima, distribuisanje promotivnog materijala kampanje u radno vrijeme, i slično?

Predizborna kampanja

Dugoročni posmatrač/ce pri posmatranju izborne kampanje trebali bi, između ostaloga, obratiti pažnju na:

- Opće informacije: Koja vrsta kampanje u vašoj opštini/općini/ama je bila najprisutnija? Koje političke partije i kandidati/kinje su bili najaktivniji? Koja stranka je koristila i kakve metode u kampanji (masovni skupovi, koncerti, kampanja od vrata do vrata, bilbordi, asfaltiranje puteva, nasipanje makadamskih puteva, postavljanje plakata na stubove za električnu energiju, stranačko zapošljavanje...)? Da li je bilo nekih inovativnih i originalnih pristupa?
- Teme i poruke: Koje su glavne teme pojedinih političkih subjekata i kakve poruke se šalju biračima/cama? Postoji li kod nekih političkih partija i kandidata/kinja dominantan pristup vrijeđanja, omalovažavanja ili ponižavanja protivnika? Da li ste primijetili ili čuli slučajeve kupovine glasova, za novac, radno mjesto, materijalna dobra i slično?
- Atmosfera: Kakva je generalna atmosfera u kojoj se odvija predizborna kampanja? Ima li pojačanih tenzija između nekih političkih subjekata? Da li su neki politički subjekti prijavili probleme kod organiziranja javnih i drugih događaja?
- Govor mržnje i nasilje: Ima li govora mržnje, nacionalne i druge netrpeljivosti? Da li ste primijetili bilo kakvo nasilje ili zastrašivanje usmjereno ka nekoj političkoj partiji, kandidatima/kinjama, aktivistima/cama ili glasačima/cama?

Mediji

Radi lakšeg praćenja medija u svojoj zoni odgovornosti napraviti listu medija koji se mogu pratiti (TV i radio stanica, novina, internet portala). Prilikom praćenja informativnih emisija na lokalnim i regionalnim medijima, obratiti pažnju na niže navedena pitanja u vezi sa vijestima koje se odnose na opštinu/e u vašoj nadležnosti i onoga što emituju tokom predizbornog perioda:

- izbalansiran pristup političkim subjektima: Da li su sve političke partije i kandidati/kinje približno jednako zastupljeni u određenim medijima?
- pristrasnost: Postoje li mediji jasno privrženi nekoj političkoj partiji ili kandidatu/kinji? Da li postoje mediji koji dominantno negativno izvještavaju o nekoj političkoj partiji? Koji?
- ostalo: Postoji li govor mržnje u nekim medijima? Ako da, navedite kako se manifestuje. Da li ste primijetili ili čuli o pritiscima na pojedine medije i novinare/ke od strane političkih subjekata (javne prijetnje, hapšenja, česte inspekcije od strane administracije, i sl.)?
- pojavljivanje Koalicije „Pod lupom“ u medijima: Obratite pažnju na svako pojavljivanje informacija o Koaliciji „Pod lupom“ u regionalim i lokalnim medijima i to unosite u online bazu u odjeljak evidencije medijskih objava.

Učešće Žena, manjina i marginalizovanih grupa

Da li su i kako manjine politički organizovane? Ako nisu, koga podržavaju? Da li su i kako manjine i Žene zastupljene u sastavu LIK-a i biračkih odbora? Ima li vidne razlike u zastupljenosti kod ova dva nivoa? Kako su Žene i manjine zastupljene kao kandidati/kinje na izborima? Koje pozicije zauzimaju među kandidatima/kinjama? Da li su pitanja marginalizovanih grupa, Žena i manjina zastupljene u predizbornoj kampanji pojedinih političkih partija? Kakvo je prisustvo Žena na događajima tokom kampanje? Da li Žene i kandidati/kinje iz redova manjina govore na javnim događajima u kampanji? Da li su Žene, manjine i marginalizovane grupe u bilo čijem fokusu kada je u pitanju edukacija birača/ica?

Civilno društvo, edukacija birača/ica i drugi nestranački posmatrači/ce

Koje su druge nevladine organizacije vidno aktivne na području vaše zone odgovornosti? Imaju li neke aktivnosti u vezi sa izborima i koje (edukacija birača/ica, animiranje mladih da glasaju, neke zagovaračke kampanje koje imaju veze sa izborima, i sl.) Da li su primijetili neke neregularnosti u predizbornom periodu i koje? Kakav imaju odnos sa političkim subjektima i izbornom administracijom? Da li se planiraju uključiti u posmatranje izbornog dana samostalno ili kroz eventualne mreže? Razmislite da ih iskoristite za regrutaciju posmatrača/ica izbornog dana za Koaliciju „Pod lupom.“. Da li očekuju neke probleme u predizbornom periodu i na izborni dan? Da li znaju za neka biračka mjesta koja bi mogla biti žarišta problema (hot spots)? Postoje li aktivnosti na edukaciji birača/ica?

Žalbe i prigovori

Sačinjavajte zabilješke bilo kakvih zvaničnih žalbi i prigovora od strane NVO-a, birača/ica, političkih subjekata. Objasnite detalje. Ono na šta možete obratiti pažnju:

Koliko je žalbi zaprimio OIK u posmatranom periodu? Ko se žalio i kakve su odluke preduzete? Da li je bilo žalbi na organe za sprovođenje zakona (policijske agencije), tužioce ili sudove?

Lista održanih sastanaka i kontakata obavljenih na terenu protekle sedmice

Popunjavanje se online u sklopu sedmičnih/tjednih izvještaja putem online baze podataka u dijelu izvještaja predviđenom za evidenciju sastanaka.

5. PREDSTAVLJANJE PROJEKTA U JAVNOSTI

5.1. Zbog čega je važan naš projekat?

Jačanja kapaciteta organizacija civilnog društva za posmatranje izbora je važno jer omogućuje građanima/kama da direktno učestvuju u izbornom procesu prateći njegovo zakonito odvijanje. Praksa u posljednjih deset godina je pokazala da najveći procenat posmatrača/ica na izborima pripada političkim strankama koje osim posmatranja izbora imaju pravo da biraju općinske izborne komisije, kreiraju izbornu zakonodavstvo, organiziraju izbore i kandidati/kinje su na njima. Ovakva praksa kao i komplikovanost političkog i administrativnog sistema u BiH ostavlja dosta prostora za izbornu manipulaciju, posebno u manjim sredinama. Prisustvom građanskih posmatrača/ica procenat predizbornih manipulacija i korupcije može se smanjiti u značajnoj mjeri, dok rezultati samog posmatranja mogu doprinijeti preporukama za unapređenje izbornog zakonodavstva i samog izbornog procesa, mobilizaciji građana/ki za izlazak na izbore te podizanju povjerenja javnosti u izbore.

5.2. Načini da budemo vidljivi

Kako bi postigli naše ciljeve odnosno što bolje ih približili široj javnosti, potrebno je da organizacije civilnog društva, neformalne grupe i pojedinci koji učestvuju u provođenju aktivnosti „STEP projekta i Koalicije 'Pod lupom' budu što vidljivije u javnosti uključujući jako medijsko prisustvo. Stoga je svakodnevno prisustvo u javnosti vrlo poželjno i na njemu trebaju raditi svi koji su angažovani u projektu.

1. Korištenje medijskih i promotivnih proizvoda Koalicije izrađenih kroz projekat „STEP“ u svim mogućim prilikama (video i audio spotovi, majice, flajeri, printani info o projektu, web portal projekta, facebook i druge društvene mreže i servise, online forumi, grupe, ulične akcije)
2. Zvanični sastanci (sa institucijama, organizacijama, udruženjima, formalnim i neformalnim grupama)
3. Kontakti sa medijima i novinarima/kama (slanje informacija, saopštenja za javnost, press konferencije, nuđenje posebnih priča medijima)
4. Posmatranje skupova koji se tiču izbora (sastanci lokalnih izbornih komisija, javni skupovi stranaka, međunarodnih organizacija, itd.)

Posmatrač/ice u zajednici prije izbora

1. sa jasnim oznakama projekta „STEP i Koalicije (majice i drugo)
2. dijeljenje promo materijala u svim prilikama
3. dijeljenje info karte projekta u svim prilikama

5.3. Besplatni (SOS) telefon za prijavu posmatrača/ica i prijavu nepravilnosti

U svim mogućim javnim nastupima obavezno navoditi jedinstveni broj koji se koristi za prijavu posmatrača/ica i nepravilnosti - **080 05 05 05**. Ovo uključuje sve medijske nastupe, osnovne informacije, flajere, saopštenja za javnost, aktivnosti na društvenim mrežama, sastanke, javne skupove, usmeno informisanje u svim prilikama.

5.4. Ko može nastupati u medijima u ime projekta i Koalicije Pod lupom?

1. U ime Koalicije kada su u pitanju lokalna predstavljanja u javnosti na prvom mjestu nastupaju predstavnici organizacija civilnog društva, neformalnih grupa i pojedinci koji učestvuju u realizaciji aktivnosti predviđenih projektom „STEP“ u saradnji i koordinaciji sa projektnim timom
2. Komunikaciju sa medijima kada je u pitanju realizacija projekta, te iznošenje nalaza posmatranja izbornog procesa u BiH vrši projektni tim putem PR-a i projekt menadžera
3. Dugoročni posmatrači/ce mogu davati izjave za medije uz saglasnost i konsultaciju projektnog tima, posebno kada je tematika osjetljiva i odnosi se, na primjer, na davanje mišljenja o aktuelnim političkim prilikama, predizbornoj kampanji, finansiranju projekta i druge informacije koje nisu osnovno predstavljanje projekta „STEP“.
4. Posmatrači/ce izbornog dana sve upite za izjave za medije trebaju prosljediti organizacijama koje su ih angažovale, koje se dalje konsultuju sa projektnim timom.
5. Na sam izborni dan nije dozvoljeno na društvenim mrežama u vidu pisanja statusa ili ostavljanja komentara koji su povezani sa posmatračkim angažmanom. Ovo se odnosi na privatne profile svih posmatrača/ica i odgovornih osoba u okviru „STEP“ projekta i Koalicije „Pod lupom“.
6. Svima koji su uključeni u sktivnosti „STEP“ projekta u vezi sa posmatranjem izbornog procesa u BiH snažno se preporučuje da izbjegavaju nastupe, daju izjave, objavljuju na društvenim mrežama (što uključuje i komentarisane sadržaje političkih kampanja, političkih ličnosti i njihovog djelovanja) koji bi se mogla ugroziti nezavisnost posmatračkog procesa prije, tokom i nakon izbora. Ovo se odnosi, ali nije ograničeno na: negativnu političku retoriku, govor mržnje, komentare na članke i sadržaje različitih političkih opcija, otvoreno izražavanje preferencija ili kritike spram postojećih političkih opcija u BiH.
7. Za sve nedoumice oko javnih nastupa treba se obratiti PR-u na projektu „STEP“.

5.5. Komuniciranje sa medijima

Komuniciranje s medijima i javnošću na području BiH, regije te drugih zemalja u inostranstvu vrši se prvenstveno putem PR-a i menadžera projekta. Izjave za medije mogu davati i dugoročni posmatrači/ce, ali uz prethodnu saglasnost PR-a.

PR Koalicije biće glavna osoba za kreiranje saopštenja za javnost i organiziranje glavnih medijskih događaja, uključujući one na lokalnom nivou.

LTO-i su dužni voditi evidenciju o medijskim pojavljivanjima i istu slati PR-u Koalicije.

Izjave za medije

Izjave za medije mogu se davati u bilo kojoj prilici kada odgovorni predstavnici/ce Koalicije ocijene da za to ima potrebe. Ona može biti pisana ili usmena za audio, vizuelne i online medije. Izjava za medije na inicijativu predstavnika/ca Koalicije se daje u momentima kada ima interesantnog materijala odnosno neposrednog povoda (objava važnih podataka, nalaza, dešavanja na terenu, postignuća Koalicije, nove saradnje i podrške Koaliciji, itd.). PR Koalicije i

menadžer projekta (uključujući i projektni tim po odobrenju menadžera) mogu davati izjave i na poziv medija kada procijene da na nepristrasan način mogu govoriti o njenom radu. Za sam imidž i promociju kampanje, u svakom slučaju, poželjna je što veća prisutnost u javnosti/medijima i širenje ideja i vrijednosti projekta.

Nuđenje ideja medijima za razvijanje priča

Osim zvaničnih saopštenja, press konferencija, izjava, postova na društvenim mrežama i tome slično, medijima je potrebno slati i ideje za razvijanje priča koje idu u korist promocije projekta „STEP“ i Koalicije. Ovakve ideje mogu se izvlačiti iz svakodnevnog rada na terenu ili predviđenih projektnih aktivnosti. Na primjer, zainteresovanim medijima ponuditi da naprave priču o tome šta znači biti građanski posmatrač/ica na izborima i šta to posmatrač/ice rade, ili im ponuditi saradnju na razvijanju priče o izbornim nepravilnostima, i tome slično. Sve ideje koje se šalju prema medijima moraju biti odobrene od strane PR-a, ovisno o potrebi.

Prisutnost na društvenim mrežama (facebook, twitter, instagram i drugim)

Prisutnost na društvenim mrežama treba biti skoro svakodnevna zbog jačanja promocije projekta i kratkog vremena koje je ostalo do izbora. Putem društvenih mreža treba dijeliti sve zvanično objavljene materijale sa web portala www.podlupom.org, medijske nastupe ukoliko postoje kopije članaka ili priloga, fotografije, itd. Cilj je da što većem broju ljudi prosljedimo naše informacije i približimo osnovni koncept nadgledanja izbora i suštinu projekta. Svaki od članova projektnog tima, partnera na lokalnom nivou i dugoročni posmatrač/ice trebaju raditi na ovome.

Sve navedeno odnosi se na zvanične profile projekta i Koalicije na društvenim mrežama. Sadržaji se mogu dijeliti na privatnim profilima. Posmatrač/ice se trebaju suzdržati od bilo kakvih komentara koji mogu imati političku konotaciju i koji bi mogli ugroziti njihovu nepristrasnost ili nepristrasnost cijelog projekta tokom cijelog izbornog perioda.

Web portal podlupom.org

Web portal Koalicije biće centralno mjesto objavljivanja svih informacija. To uključuje pisane materijale, fotografije, video materijale, informacije za facebook i druge društvene mreže. Sve informacije koje organizacije imaju za objavu trebaju prosljediti PRu koji uređuje portal. Web portal potrebno je promovisati u svakoj mogućoj prilici u javnosti.

Facebook stranica Koalicije

Facebook stranica Koalicije služiće za objavljivanje svih informacija koje su već objavljene na portalu ali i kratkih informacija/postova koje nisu dovoljne za vijest na portalu, poput kratkih obavještenja i tome slično.

Na facebook stranici će se također objavljivati svi video i foto materijali koje Koalicija bude zvanično koristila kroz realizaciju aktivnosti u projektu „STEP“.

Facebook stranicu je potrebno promovirati u javnosti, putem vlastitih mreža prijatelja, putem facebook stranica regionalnih ureda i drugih nevladinih organizacija koje žele sarađivati, ali i na drugim društvenim mrežama poput twittera i drugih.

Razvijanje saradnje sa medijima i novinarima/kama pojedinačno

Svi lokalni partneri sa medijima trebaju razvijati prijateljske odnose tj. biti otvoreni za saradnju i što veći protok informacija o radu i kampanji. Novinare/ke kroz pojedinačne kontakte treba

obavještavati o prilikama za pravljenje interesantnih priča/članaka/priloga o radu Koalicije i time podstaći veću transparentnost ali i prisutnost u javnosti. Novinarima/kama treba nuditi ideje za sadržaj njihovog medija ukoliko ima dovoljno interesantnog materijala koji se može iskomunicirati.

5.6. Komuniciranje sa građanima/kama

Dijeljenje promotivnih i drugih materijala u svim prilikama, korištenje poslovnih i privatnih poznanstava za promociju projekta, dijeljenje info materijala putem sandučića, odlazak na nestranačke i nepolitičke javne skupove, tradicionalna druženja, itd.

Komunikacija sa građanima/kama uvijek treba biti jednostavna sa prezentacijom osnovne ideje dijela projekta koji se odnosi na posmatranje izbornog procesa koja je "Slobodni i poštenu izbori" odnosno našeg slogana „...jer nam je stalo!" tj. koncepta građanskog posmatranja i njegove uloge u upozoravanju na moguće izborne krađe i manipulacije.

Preporuke:

- jednostavan jezik
- jasnost i preciznost
- osnovne informacije
- promocija besplatnog telefona
- obavezna podjela promo materijala
- naglasak na nepristrasnosti i objektivnosti Koalicije

5.7. Često postavljana pitanja i odgovori

1. Predstavite nam vašu Koaliciju...

Koalicija za slobodne i poštenu izbore "Pod lupom" osnovana je u maju 2014. godine s ciljem provođenja projekta građanskog, nestranačkog posmatranja Opštih/Općih izbora 2014. godine. Koaliciju trenutno čini 5 organizacija civilnog društva iz cijele BiH, dok će kroz aktivnosti projekta „STEP“ Koalicija obuhvatiti veliki broj organizacija civilnog društva, neformalnih grupa i pojedinaca koji žele dati svoj doprinos provođenju poštenih i slobodnih izbora, i kroz čiju provedbu će biti ojačani njihovi kapaciteti.

2. Čime se bavi vaša Koalicija?

Koalicija je osnovana prvenstveno sa namjerom da se ponovo uvede praksa masovnijeg građanskog, nestranačkog nadgledanja izbora u BiH odnosno da građani/ke kao posmatrači/ce imaju priliku uvidjeti kakve se sve nepravilnosti dešavaju i mogu desiti tokom izbornog procesa, kako bi se utjecalo na njihovo smanjivanje i spriječile manipulacije izborima. Koalicija vrši animiranje i organiziranje posmatrača/ica te njihovu obuku za posmatranje izbora. Nakon obavljenog posmatranja predizbornog perioda, te izbornog dana, Koalicija daje svoje mišljenje o provedenim izborima, te preporuke koje se odnose na unapređenje izbornog procesa i/ili izbornog zakonskog okvira. U budućem periodu, posebno u toku neziborne godine, Koalicija će raditi na jačanju kapaciteta organizacija civilnog društva, koje učestvuju u realizaciji aktivnosti STEP projekta, za posmatranje izbora i kapaciteta koje će doprinijeti njihovoj održivosti. Takođe, Koalicija aktivno radi na zagovaranju unapređenja izbornog i povezanog zakonodavstva. Koalicija

"Pod lupom" poklanja veliku pažnju edukaciji, naročito mladih glasača/ica koji prvi puta izlaze na izbore, tako da je tokom 2016., 2017., 2018., 2020. i 2022. godine kroz edukaciju 'Prvi put biram' prošlo više od 35.000 učenika/ca završnih razreda srednjih škola iz cijele BiH, kao i mladih od 17-21 godine godine starosti, koji su kroz neformalne grupe prošli pomenute edukacije.

3. Zbog čega organizacije civilnog društva nadgledaju izbore?

Organizacije civilnog društva okupljene projektom „STEP“ i kroz Koaliciju "Pod lupom" ne zastupaju interese niti jednog političkog subjekta u BiH, već štite pravo svih građana/ki na slobodne i poštene izbore. Prisustvo nestranačkih posmatrača/ica širom BiH ima za cilj zaštitu integriteta izbornog procesa i glasova birača/ica. Organizacije civilnog društva su najvećim dijelom nestranačke i neprofitabilne što im omogućava nezavisnu poziciju i nepristrasan pristup. One su najpogodnije za razvijanje infrastrukture i mreže za nadgledanje izbora i nisu izložene bilo kakvim uslovljavanjima koja bi mogla utjecati na rezultate posmatranja i izvještavanje o njemu.

4. Šta ćete konkretno raditi tokom izbora?

Prije izbornog dana Koalicija će vršiti monitoring medija i predizborne kampanje, raditi vlastitu kampanju informisanja javnosti o izbornim nepravilnostima i animirati građane/ke da budu posmatrači/ce. Koalicija i sve organizacije civilnog društva okupljene oko nje sa posmatračima/cama na terenu će na sam izborni dan posmatrati zakonitost odvijanja izbornog procesa tako što će imati svoje posmatrače/ice na odabranim biračkim mjestima širom BiH.

5. Hoće li vaš rad uticati na izbore?

Rad Koalicije utiče na kvalitetno odvijanje izbora, a samo prisustvo građanskih posmatrača/ica treba doprinijeti sprečavanju nepravilnosti i ohrabriti građane/ke da aktivno koriste svoje građansko pravo. Promatrači/ce Koalicije ne utiču na rezultate izbora, već objektivno i nepristrano izvještavaju o procesu. Koalicija će u postizbornom periodu objaviti svoj finalni izvještaj koji je rezultat nadgledanja izbora i informisati javnost o uočenim nepravilnostima i potrebama za izmjenom izbornog zakonodavstva kako bi se proces glasanja unaprijedio odnosno umanjile mogućnosti izbornih krađa, korupcije i manipulacija.

6. Koliko će građanskih posmatrača/ica biti na izborima?

Na izborni dan će ispred Koalicije „Pod lupom“ širom BiH biti prisutno do 2.500 posmatrača/ica uz angažman oko 100 dugoročnih posmatrača/ica predstavnika/ca preko 80 organizacija civilnog društva, neformalnih grupa i aktivista/kinja iz cijele BiH, koji svoj rad započinju, 19.07.2022. godine. Dugoročni posmatrači/ce će posmatrati izborni proces u cjelosti, sa posebnim fokusom na animiranje posmatrača/ica izbornog dana i organizovanje građanskog, nestranačkog posmatranja izbornog dana 02. oktobra 2022. godine.

7. Da li su građanski posmatrači/ce plaćeni za svoj angažman?

Građanski posmatrači/ce prevashodno svoj posao iz uvjerenja, te dobivaju simboličnu naknadu za troškove hrane i osvježenja, te su im pokriveni osnovni troškovi komunikacije, osiguranja i prevoza.

8. Šta rade dugoročni posmatrači/ce?

Dugoročni posmatrači/ce su angažovani na period od 3 mjeseca i vrše dugoročno nadgledanje izbornog procesa prije izbornog dana, na dan izbora i neposredno nakon izbornog dana. Prije izbornog dana angažovani su na monitoringu organizacije izbornog procesa, odvijanja predizborne kampanje i izvještavanja medija, predstavljanja Koalicije i njenih planova, te animaciji i edukaciji posmatrača/ica izbornog dana. Na izborni dan, rješavaju eventualne probleme posmatrača/ica izbornog dana, te prate događanja sa biračkih mjesta i općina koje pokrivaju.

9. Na kojim lokacijama posmatrate izbore?

Izbore posmatramo na odabranom broju biračkih mjesta na području svih općina/opština u BiH. Odabir biračkih mjesta se vrši na bazi statističkog uzorka, gdje se biračka mjesta za posmatranje određuju na bazi određenih, prethodno zadatih statističkih parametara. Prije samog izbornog dana biće određena biračka mjesta na kojima će raditi posmatrači/ce na izborima.

10. Koji su kriteriji za određivanje lokacija za posmatranje?

Kriteriji koji utiču na statistički uzorak biračkih mjesta su: vrsta izbora, populacija općine/opštine/izborne jedinice, broj biračkih mjesta, veličina biračkih mjesta, veličina izborne jedinice, geografska zastupljenost, te spolna i etnička zastupljenost stanovništva.

Koji su rezultati vašeg rada?

Rezultat našeg rada jeste vraćanje povjerenja građana/ki u izborni proces i zaštita glasova birača/ica. Cilj je ponovnim uvođenjem prakse građanskog posmatranja izbora obezbijediti kvalitetnije odvijanje izbornog procesa. Posmatrači/ce Koalicije na biračkim mjestima će u realnom vremenu izvještavati o toku izbornog procesa i reagovati u slučaju nepravilnosti kako bi se iste čim prije otklonile. Pored ovoga, Koalicija na osnovu izvještavanja posmatrača/ica sa biračkih mjesta širom zemlje blagovremeno obavještava javnost o aktivnostima posmatranja cjelokupnog izbornog perioda, daje preporuke za izmjene, odnosno unapređenje izbornog zakonodavstva, te zagovara njihovo usvajanje kod donosioca odluka.

11. Ko pomaže i finansira vaše aktivnosti?

U periodu 2020-2022 godina aktivnosti Koalicije „Pod lupom“ se provode u sklopu projekta projekat Sistemska transparentnost u izbornom procesu (STEP) kojeg finansira Evropska unija (EU). Najveću pomoć dobijamo od građana/ki BiH koji svojim nesebičnim zalaganjem prate izborni proces, dojavljaju nam nepravilnosti i posmatraju izborni dan kako bi zaštitili svoje pravo glasa i pravo glasa ostalih građana/ki.

13. Da li će javni budžeti finansirati vaše aktivnosti?

Javni budžeti tj. novac građana/ki BiH ne učestvuje u finansiranju naših aktivnosti. Članice Koalicije zapošljavaju građane/ke, te redovno izmiruju svoje porezne obaveze i time doprinose punjenju svih budžeta u BiH.

14. Kakvu korist od vašeg rada imaju građani/ke?

Koalicija štiti ustavno pravo svih građana/ki Bosne i Hercegovine na slobodne i poštene izbore. Građanima/kama je omogućen direktan uvid u odvijanje izbora i unapređenje izbornog procesa. Putem publikacija koje je Koalicija do sada objavila, javne kampanje (video i audio spotovi, te drugi informativni materijali) kao i rada posmatrača/ica na terenu, građani/ke se mogu dodatno edukovati o izbornom procesu. Na ovaj način građani/ke mogu direktno utjecati na izmjene

izbornih pravila koje dovode do različitih vrsta nepravilnosti poput zloupotreba izborne volje, utjecaja na glasače/ice tokom glasanja, i tome slično.

15. Kako vas se može kontaktirati u različitim dijelovima BiH?

Koalicija je u potpunosti otvorena za saradnju sa javnošću. Naši kontakti su prisutni na našem web portalu www.podlupom.org, na društvenim mrežama ([Facebook](#), [Instagram](#), [Twitter](#)). Tokom izbora javnosti je dostupna i besplatna telefonska linija na koju mogu prijavljivati uočene nepravilnosti. Građani/ke nas mogu kontaktirati i prijaviti uočene nepravilnosti putem broja **080 05 05 05**.

Ukoliko ne znate odgovor na postavljeno pitanje, obratite se projektnom timu.

Kontakt informacije:

Centri civilnih inicijativa (CCI)

Ured u Sarajevu: **Dario Jovanović**, projekt menadžer
Esma Meškin, projekt asistentica
033 269 160
Koste Hermana 11.

Ured u Mostaru: **Ivica Čavar**, koordinator za zagovaranje i izgradnju kapaciteta
036 580 554
Kalajdžićeva 4.

Ured u Tuzli: **Nataša Topalović**, finansijski službenik
035 247 740
Ludviga Kube 7.

Centar za građansku suradnju (CGS) Livno

Asmir Orman, koordinator za izgradnju kapaciteta
034 202 770
Gabrijela Jurkića 8A

Forum građana Tuzle (FGT)

Jelena Tanasković Mićanović, koordinatorica za javne politike
035 258 075
Hadžibakrbega Tuzlića 1.

Udruženje građana Demokratska-organizovanje-napredak (DON) Prijedor

Zoran Petoš, koordinator za monitoring izbora
052 232 155
Miloša Obrenovića 18A

Perpetuum mobile - Institut za razvoj mladih i zajednice Banja Luka

Srđan Ostojić, izborni analitičar
051 303 290
Ravnogorska 5.

PRILOZI:

PRILOG 1 - Kodeks ponašanja građanskih nestranačkih posmatrača/ica

KODEKS PONAŠANJA

izbornih posmatrača/ica Koalicije za slobodne i poštene izbore „Pod lupom“

Ja, _____ kao posmatrač/ica Koalicije za slobodne i poštene izbore „Pod lupom“ poštovaću ovaj Kodeks ponašanja tokom posmatranja izbornog procesa, i prilikom obavljanja svojih aktivnosti ću:

1. Uživati temeljna prava i slobodu izražavanja mišljenja, udruživanja, okupljanja i kretanja prilikom izvještavanja o registraciji, kampanji i samom izbornom danu, kao i o procedurama na dan izbora i o brojanju glasova;
2. Poštovati izborne zakone i druge zakone Bosne i Hercegovine;
3. Biti profesionalan/a, detaljan/a, tačan/a i transparentan/a u praćenju izbornog procesa;
4. Biti nezavisan/a, nepristrasan/a i neću biti pod utjecajem bilo koje/g, ili svih, članova ili kandidata/kinja političke stranke, pojedinca, grupe ili organizacije, koja predstavlja i promoviše posebne interese bilo kojeg političkog subjekta zvanično registrovane od strane CIK-a BiH;
5. Biti neutralan/a, te izbjegavati prikazivanje stvari, kao što je uniforma, boja ili druge stvari, koje su simbol podrške „za“ ili „protiv“ kandidata/kinja ili političke stranke. Nikada neću izraziti naklonost ili preferenciju u vezi sa domaćim vlastima, strankama, kandidatima/kinjama, etničkim ili vjerskim grupama, ili u vezi sa bilo kakvim spornim pitanjima u izbornom procesu;
6. Neću se miješati ili pokušavati utjecati na proces registracije, vođenja kampanje ili na dan izbora, kao ni na procedure na dan izbora i brojanje glasova;
7. Poštovaću ulogu, status i nadležnost izbornih zvaničnika/ca, te ću se uljudno i s poštovanjem odnositi prema osoblju biračkih odbora i biračima/icama;
8. Provediću svaki zadatak na osnovu najviših standarda tačnosti informacija i objektivnosti analize, te u zadatim rokovima;
9. Stalno ću se prikladno i razumno ponašati, uz najviši mogući nivo lične diskrecije;
10. Neću se finansijski, niti na bilo koji drugi način, obavezivati prema članu ili kandidatu/kinji političke stranke, pojedincu, grupi ili organizaciji koja predstavlja i promoviše bilo koju od političkih stranaka zvanično registrovanih od strane CIK-a BiH;
11. Prijaviću lični interes u vezi sa svojim javnim zadacima i preuzeti korake za rješavanje bilo kakvog sukoba interesa na način da ću zaštititi javni interes, uključujući neučestvovanje u procesu posmatranja izbora, ako se sukob ne može ukloniti;
12. Obuzdaću se od davanja ličnih ili preuranjenih komentara o posmatranju izbora medijima ili drugim zainteresovanim licima, te ću sve svoje primjedbe ograničiti na opće informacije o prirodi njihove aktivnosti kao posmatrača/ice;
13. Sve zaključke ću zasnivati na dobro dokumentovanim, činjeničnim i potvrđenim dokazima i popunjenoj izvještajnoj formi tokom posmatranja ili na biračkom mjestu.

Svojeručni potpis

PRILOG 2 - SMJERNICE ZA POSMATRANJE IZBORNOG PROCESA

Na početku procesa posmatranja organizovati sastanke na kojima ćete predstaviti sebe i Koaliciju "Pod lupom" – ko smo i šta radimo sa sljedećim ključnim akterima:

- Lokalna izborna administracija (lokalna izborna komisija – LIK⁴)
- Lokalna administracija (Centar za birački spisak – CBS pri opštini/opštini/općini/gradu)
- Policijska uprava
- Političke stranke (pozicija, opozicija, novi politički subjekti, nezavisni kandidati/kinje i sl)
  - Mediji (lokalni i/ili regionalni)
- Organizacije civilnog društva – posebno ako se i one bave posmatranjem izbora, zatim organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava, prava žena, udruženja koja okupljaju nacionalne manjine i sl.

Zadaci dugoročnih posmatrača/ica:

- Posmatranje rada LIK-a i procesa priprema za izborni dan – prema kalendaru izbornih aktivnosti
- Posmatranje (preuranjene) izborne kampanje – u periodu koji prethodi zvaničnoj izbornoj kampanji bilježiti sve one aktivnosti koje se mogu smatrati preuranjenom izbornom kampanjom
- Bilježiti slučajeve prigovora koji se upućuju LIK, kao i žalbe na prigovore koji se upućuju
- Centralnoj izbornoj komisiji BiH (CIK), te izvijestiti o tome u izvještaju
- Po uputama projektnog tima detaljnije istražiti navode o kršenjima izbornih propisa i pravila, prigovora i sl.
- Sedmično izvještavanje o aktivnostima po metodologiji i na način kako to definiše Koalicija
- Pod Lupom
- Dodatno izvještavanje po upitima projektnog tima

Zadaci dugoročnih posmatrača/ica u pripremama za izborni dan:

- Regrutacija posmatrača/ica izbornog dana (STO – eng. Short Term Observer)

---

⁴ Lokalna izborna komisija podrazumijeva opštinsku/općinsku, odnosno gradsku izbornu komisiju. Skraćenice koje možete susresti su još OIK (opštinska/općinska izborna komisija) i GIK (gradska izborna komisija)

- Obezbeđivanje zadatog broja posmatrača/ica izbornog dana i rezerve (rezerva od najmanje 10% od ukupno zadatog broja posmatrača/ica)
- Održavanje uličnih akcija u svrhu regrutacije dovoljnog broja posmatrača/ica izbornog dana
- Provjeravanje kandidata/kinja za posmatrače/ice izbornog dana sa ciljem sprečavanja infiltriranja stranačkih posmatrača/ica u redove Koalicije (pregledanjem profila kandidata/kinja na društvenim mrežama, raspitivanjem u lokalnoj zajednici, google pretraga i sl.)
- Raspored posmatrača/ica po BM prema uputama koordinatora za monitoring izbora

SMJERNICE ZA RAZGOVORE I POSMATRANJE RADA LOKALNE IZBORNE ADMINISTRACIJE

- Sastav komisije: da li je komisija u punom sastavu; nacionalni sastav; polni sastav
- Ako nedostaje/u član(ovi) komisije kada se očekuje imenovanje; ima li problema u pronalasku osoba zainteresovanih za rad u komisiji (nepostojanje adekvatnog kadra na opštini/općini, niske naknade za rad i sl.)
- Da li komisija ima optimalne uslove za rad – prostorije, oprema i sl.?
- Da li se članovima komisije redovno isplaćuje naknada za rad?
- Da li se komisija redovno sastaje? Kako se sazivaju sastanci? Da li su zapisnici ili slično o sastancima izborne komisije dostupni javnosti (putem web stranice općine ili slično)?
- Da li ima problema unutar komisije u pogledu komunikacije članova, donošenja odluka i sl? Da li se odluke donose preglasavanjem ili jednoglasno?
- Da li komisija ima dobru komunikaciju sa CIK BiH? Smatraju li da komunikacija i/ili podrška CIK BiH treba biti bolja ili je dovoljna?
- Kakvu saradnju komisija ima sa relevantnim opštinskim/općinskim/gradskim službama
- (načelnik, skupština, matični uredi, Centar za birački spisak...)
- Koje kanale komunikacije LIK koristi za obavještanje javnosti o izbornim aktivnostima?
- Da li LIK očekuje bilo kakve probleme i/ili izazove u pripremi i organizaciji Općih/Opštih izbora u BiH 2022. godine? Ako da, navesti koje.
- Da li su neki ili svi članovi/ice LIK-a učestvovali u obukama vezanim za izborni proces od održavanja Općih/Opštih izbora u BiH 2018. godine? Ako da, navesti ko je organizirao obuke i na koju temu?
- Da li LIK na neki način dodatno informiše građana/ke i/ili podstiče učešće građana/ki u izbornom procesu?
- Ukoliko u ipćini/opštini/gradu postoji značajan ili veći broj pripadnika/ca nacionalnih manjina (prvenstveno Roma) da li komisija provodi neke posebne aktivnosti da animira ovu grupu građana/ki na učešće u izbornom procesu (npr. pozivanje građana/ki romske nacionalnosti da pokrenu procedure pribavljanja lične karte, čime bi bili upisani u birački spisak i mogli glasati na izborima i sl) ?
- Kakva je saradnja LIK i političkih subjekata na području osnovne izborne jedinice⁵?
- Da li je LIK pod bilo kakvim oblikom pritiska od strane političkih subjekata/lokalnih vlasti/institucija/udruženja građana/pojedinaca ili slično?

⁵ Osnovna izborna jedinica je opština/općina, odnosno grad.

SMJERNICE ZA RAZGOVORE SA POLITIČKIM SUBJEKTIMA I KANDIDATIMA/KINJAMA

- Organizacija političke stranke/subjekta i struktura
- Da li je stranka lokalna, regionalna ili aktivna na cijelom prostoru BiH? Članstvo na nivou osnovne izborne jedinice – procijenjeni ili tačan broj.
- Politička orijentacija političke stranke – lijevo, desno, centar – prema mišljenju političke stranke, ne ličnom mišljenju; da li stranka planira koalirati ili je koalirala sa drugim političkim subjektima? Ako da, kojim i na kojim nivoima?
- Da li stranka na lokalnom nivou posjeduje vlastiti medij bilo kojeg oblika (printani, elektronski)?
- Da li stranka uživa posebnu podršku nekog lokalnog/regionalnog medija po mišljenju sagovornika/ce?
- Kako se stranka finansira na lokalnom nivou?
- Da li stranka planira posmatrati izbore u oktobru 2022.? Sa koliko stranačkih posmatrača/ica? Da li posmatrač/ce prolaze neku obuku o posmatranju? Da li se posmatračima/cama isplaćuje neka naknada za rad? U kojem iznosu?
- Kako stranka vrši selekciju članova, odnosno kandidata/kinja za članove biračkih odbora? Opisati:

Eventualni problemi/izazovi u predizbornom periodu

- Da li se stranka susrela sa bilo kakvim oblikom nasilja, pritiska, zastrašivanja ili miješanjem u svoje aktivnosti ili aktivnosti kampanje? Ako da, precizirati situacije.
- Da li se stranka susrela sa pokušajima onemogućavanja održavanja javnih skupova ili sličnih aktivnosti (nemogućnost dobijanja prostora i sl)?
- Da li su neki kandidati/kinje stranke, po mišljenju stranke, neopravdano uklonjeni sa liste ili su odbijeni prilikom procedure za ovjeru za učešće na izborima?
- Da li stranka ima povjerenje u LIK i CIK da će se izbori provesti na pošten i korektan način?
Ako ne, precizirati ili opisati opći dojam zašto to neće biti tako.
- Da li i kako stranka komunicira sa LIK-om? Kako stranka ocjenjuje profesionalnost LIK-a?

Očekivanja i zabrinutosti u vezi sa izbornim danom

- Da li je stranka zabrinuta zbog potencijalnih problema i/ili izbornih nepravilnosti na izborni dan? Ako da, navesti potencijalne probleme, odnosno očekivane izborne nepravilnosti po mišljenju stranke.

- Da li stranka vidi potrebu i/ili korist od prisustva građanskih posmatrača/ica na izborni dan? Konkretno zašto i gdje (npr. posebno na određenim biračkim mjestima ili određenim dijelovima opštine/općine/grada i sl)?
- Kakvu izlaznost stranka očekuje na prostoru osnovne izborne jedinice? ○ Kakav rezultat stranka očekuje na izborima?
- Da li stranka planira imati aktivnosti kojima bi na izborni dan olakšala pristup glasanju svom članstvu (prevoz starih, bolesnih na glasanje i sl.)

Strategija kampanje

- Kakvu strategiju kampanje stranka ima na lokalnom nivou: korištenje medija, skupovi i politički događaji, 'kampanja od vrata do vrata', poster, leci, drugo?
- Šta stranka smatra da su ključna izborna pitanja? Koje teme se promovisu najviše u promotivnoj kampanji stranke? (primjer: ekonomija, zdravstvo, nacionalna pitanja, i sl.)
- Da li je stranka zadovoljna svojom zastupljenošću u medijima?

Uključenost žena i nacionalnih manjina

- Koliko žena je na vodećim pozicijama u stranci na lokalnom nivou? Koje su to pozicije?
- Da li stranka zastupa interese neke nacionalne manjine posebno? Da li se pripadnici nacionalnih manjina nalaze na nekim pozicijama unutar stranke na lokalnom nivou? Da li ima kandidata/kinja stranke pripadnika nacionalne manjine?
- Da li stranka u svom programu pokriva pitanja od posebnog interesa za žene ili nacionalne manjine?
- Da li stranka ima neki oblik unutarstranačkog organizovanja žena na lokalnom nivou? Ako da, kakva je uloga tog oblika organiziranja i kakav je njegov utjecaj na politiku stranke na lokalnom nivou?

SMJERNICE ZA RAZGOVOR ZA ORGANIZACIJAMA CIVILNOG DRUŠTVA

- Glavno polje djelovanja organizacije?
- Da li organizacija u svom članstvu ima nacionalne manjine ili se bavi problemima nacionalnih manjina? Da li organizacija predstavlja žene i/ili se bavi problemima žena? Da li je organizacija povezana sa nekom političkom strankom, državnom institucijom, sindikatom, vjerskom zajednicom ili slično? Ako jeste, navesti o kakvoj se poveznici radi.
- Kako se finansira organizacija? Da li se finansiraju iz budžetskih sredstava sa bilo kojeg nivoa?
- Kako organizacija uopšteno gledano ocjenjuje lokalnu, kantonalnu i/ili entitetsku/državnu vlast u smislu saradnje, efikasnosti i slično?
- U kontekstu izbora - kako vide svoju ulogu? Da li je organizacija ranije pratila izborni proces? Ako jeste, kakva su im iskustva – istaknuti najznačajnije posebno u vezi zabilježenih nepravilnosti; da li su objavljivali izvještaje ili saopštenja – kakve su poruke slali?
- Da li organizacija planira posmatrati Opće/Opšte izbore 02. oktobra 2022. godine?

Ako da:

- Koliko posmatrača/ica planiraju angažovati?
- Da li samo u svojoj opštini/općini/opštini/gradu ili regionalno? Navesti precizno.
- Da li imaju problema u pronalasku voljnih građana/ki za ovaj posao?
- Da li imaju posebnu metodologiju po kojoj prate izbore?
- Da li će posmatračice biti obučeni i kako?
- Da li organizacija očekuje posebne probleme na izborni dan? Precizirati.
- Da li organizacija ističe posebno određena biračka mjesta gdje se očekuju problemi? Precizirati.
- Da li organizacija, zbog namjere da posmatra izbore, trpi bilo kakav pritisak od strane političkih subjekata ili vlasti sa bilo kojeg nivoa? Precizirati.

Ako da ili ne:

- Da li je organizacija zainteresovana za saradnju sa Koalicijom Pod lupom?
- Da li je organizacija voljna da predloži kvalitetne i nepristrasne ljude za nestranačke posmatračice/ice ispred Koalicije „Pod lupom“?
- Koliko nestranačkih posmatrača/ica organizacija može obezbijediti?

SMJERNICE ZA RAZGOVORE SA PREDSTAVNICIMA MEDIJA

- Procijenjeni domet lokalnog medija (gledanost/slušnost/čitanost) prema predstavniku/ci medija?
- Da li je medij javni ili privatni? (*javni medij podrazumijeva npr. radio koji se finansira uglavnom iz budžeta općine/opštine, a određenim udjelom i iz komercijalnih usluga poput reklama i sl.*)
- Da li je medij politički nepristrasan ili je politički povezan sa nekim političkim subjektom/strankom? Da li podržava neku stranku/kandidata? (*prema mišljenju LTO-a, mišljenju drugih sagovornika – zabilježiti izvor mišljenja*)
- Kako lokalni medij pokriva/planira pokrivati izborni proces, kampanju političkih subjekata?
- Da li medij obezbjeđuje besplatni prostor političkim subjektima? Ako da, da li je taj besplatni prostor dostupan svim političkim subjektima pod istim uslovima?
- Da li medij pod jednakim uslovima političkim subjektima omogućava plaćeno oglašavanje? (*ovo pitanje se može koristiti u razgovorima sa političkim subjektima da bi se došlo do objektivnijeg odgovora*)
- Da li je protiv medija uložena žalba nadležnom tijelu za rad medija (*Regulatornoj agenciji za komunikacije ili Vijeću za štampu*) zbog načina izvještavanja o izbornom procesu?
Rezultat uložene žalbe/tok postupka?
Da li se medij nalazi pod bilo kakvim oblikom pritiska od strane političkih stranaka/kandidata/kinja/lokalnih vlasti ili sl?
- Da li bi medij bio voljan besplatno emitovati promotivne materijale, odnosno spotove Koalicije 'Pod lupom'? (*spot kojim se pozivaju građani/ke da se prijave za posmatranje izbornog dana; edukativni spotovi o izbornim nepravilnostima, načinima kako i kome prijaviti izborne nepravilnosti i sl*)

VAŽNO je da imate na umu da **niste ovlašteni davati intervjue, niti izjave medijima** o bilo kojem aspektu posmatranja izbornog procesa i nalazima posmatranja izbora. U razgovorima sa predstavnicima/ama medija važno je da formulišete svoje odgovore na nepristrasan način, te da se uzdržite od iznošenja ličnih stavova i mišljenja u vezi sa izbornom utrkom i upuštanja u nepotrebne diskusije u tom kontekstu.

Upiti novinara/ki iz medija upućuju se isključivo Koordinatoru za odnose sa javnošću.

PRILOG 3 - Vodič kroz izborne nepravilnosti

Šta su izborne nepravilnosti?

Izborne nepravilnosti predstavljaju ozbiljne povrede izbornih pravila ustanovljenih Izbornim zakonom BiH. Krivični zakoni u BiH definišu niz krivičnih djela u vezi sa izborima za čije činjenje su predviđene kazne u rasponu od novčane kazne do 5 godina zatvora.

Izborne nepravilnosti je najlakše razložiti na one koje se dešavaju prije izbornog dana i tokom izborne kampanje kao što su:

- povreda prava kandidovanja na izborima;
- nezakonita trgovina mjestima u biračkim odborima između političkih stranaka;
- zloupotreba ličnih podataka u svrhu glasanja poštom;
- nedozvoljeni pritisci na birače/ice i zastrašivanja (nuđenje zaposlenja ili prijetnja otkazom u zamjenu za glas, pokloni, prijetnje, poziv na nasilje i ugrožavanje sigurnosti);
- neažurnost biračkih spiskova po općinama tj. mrtvi na biračkim spiskovima;
- veći broj prijava i odjava prebivališta građana/ki po općinama s ciljem manipulacije izbornom voljom građana/ki i utjecajem na izborni rezultat (glasanje građana/ki koji inače ne žive i ne ostvaruju svoja prava u toj opštini/općini ili izbornoj jedinici već prijavljuju prebivalište tu isključivo s ciljem da utiču na izborni rezultat);
- zloupotreba javnih resursa u svrhe izborne kampanje;
- zabranjena, preuranjena i plaćena politička kampanja u vremenu prije zvaničnog početka izborne kampanje;

...zatim, one koje su prisutne na sam izborni dan, kao što su:

- podmićivanje pri glasanju, npr. kupovina glasova, davanje poklona ili nuđenje protuusluga za glas;
- uskraćivanje biračkog prava;
- prevara pri glasanju, npr. pogrešna identifikacija birača/ice ili jedna osoba više puta pruža pomoć pri glasanju;
- povreda slobode opredjeljenja birača/ice, npr. porodično glasanje;
- povreda tajnosti glasanja, npr. pozicioniranje glasačkih kabina tako da se vidi za koga birač/ica glasa;
- sprečavanje održavanja izbora i glasanja, npr. nasilje na biračkom mjestu;

- izborna prevara, npr. dopisivanje glasova, glasanje u ime osoba koje nisu izašle na glasanje ili pravljenje nevažećih glasačkih listića od važećih glasačkih listića za političke oponente;

...i one vezane za period poslije održavanja izbora, kakve su na primjer:

- pogrešno pakovanje izbornog materijala;
- uništenje izbornih isprava;
- nepostupanje po primjedbama i prigovorima na izborni proces.

Kako mogu prijaviti kršenje izbornih pravila?

Kršenja izbornih pravila prijavljuju se lokalnim izbornim komisijama (općinske, gradske, izborna komisija Brčko Distrikta BiH) kao i Centralnoj izbornoj komisiji BiH. Svaki birač/ica i politički subjekt čije je pravo povrijeđeno može izornoj komisiji uložiti prigovor najkasnije u roku od 48 sati, odnosno u roku od 24 sata od učinjene povrede u izbornom periodu. Prigovor se podnosi na obrascu koji je propisao CIK BiH – dva primjerka ovog obrasca nalaze se u prilogu ovog Vodiča.

CIK BiH ima prvostepenu nadležnost prilikom odlučivanja po prigovorima, dok je Apelacioni odjel Suda BiH nadležan da rješava po žalbama na odluke CIK-a.

Dodatno, svaki akreditovani posmatrač/ica može ulagati obrazložene primjedbe na rad biračkog odbora, a na osnovu čega politički subjekt može uložiti prigovor nadležnoj izbornoj komisiji. Takođe, posmatrač/ica ima pravo zahtijevati prepis zapisnika organa čiji je rad posmatrao.

Kako se podnosi krivična prijava u vezi sa kršenjem izbornih pravila?

Svaki građanin je dužan prijaviti postojanje krivičnog djela nadležnim institucijama. Nadležne institucije su ministarstva unutrašnjih poslova, agencije za provođenje zakona, tužilaštva, te izborna administracija BiH koja je po službenoj dužnosti obavezna prijavljivati postojanje krivičnih djela nadležnim organima.

U kojim se slučajevima poništavaju i ponavljaju izbori?

Centralna izborna komisija BiH će poništiti izbore u izornoj jedinici ili na nekom biračkom mjestu ako ustanovi da je za vrijeme glasanja ili brojanja glasova došlo do nepravilnosti koje mogu utjecati na rezultate izbora, te naložiti njihovo ponavljanje.

Ko može tražiti ponovno brojanje glasačkih listića?

Lokalna izborna komisija, politički subjekt, akreditovani posmatrač/ica na biračkom mjestu na kojem je bio posmatrač/ica, grupa od 50 ili više birača koji su glasali na istom biračkom mjestu. Centralna izborna komisija BiH može po službenoj dužnosti narediti ponovno brojanje glasačkih

listića. CIK BiH naređuje ponovno brojanje glasačkih listića ako utvrdi da je učinjena povreda izbornog zakona i da ta povreda utiče na dodjelu mandata.

Takođe, građani/ke koji uoče nepravilnosti u izbornom procesu mogu ih prijaviti **Koaliciji 'Pod lupom'** na besplatni broj telefona **080 05 05 05** ili putem internet stranice Koalicije www.podlupom.org.

PRILOG 4 - Obrazac za prijavu posmatrača/ica izbornog dana

! PODATKE SA OBRASCA UNIJETI U ONLINE BAZU PRIJAVLJENIH POSMATRAČA/ICA !

1. Ime i prezime:	
2. Godina rođenja:	3. Spol: M / Ž
4. Opština/općina ili grad prebivališta	5. Mjesto stanovanja (naselje ili mjesna zajednica)
6. Ulica i broj	
7. Mobilni telefon broj:	8. E-mail adresa:
<i>*Vaši lični podaci potrebni su nam kako bismo Vas mogli akreditovati za posmatranje kod Centralne izborne komisije. Lični podaci, kao što je broj lične karte/osobne iskaznice i JMBG, te potpis izjave o tajnosti, će Vam biti naknadno traženi. U tom smislu, Koalicija se obavezuje na zaštitu Vaših osobnih podataka u skladu sa Zakonom.</i>	
Ostali podaci:	
Voljan/na sam da posmatram izbore: ☐ Samo u svom naseljenom mjestu ☐ U svojoj opštini/opštini/općini prebivališta ☐ U svojoj ili okolnim opštinama/općinama	
Voljan sam uključiti se u aktivnosti i prije izbornog dana: ☐ Da ☐ Ne	
Posjedujem auto koji mogu koristiti na izborni dan: ☐ Da ☐ Ne	
Da li imate ranijeg iskustva u posmatranju izbora? ☐ Da ☐ Ne	

Konfekcijski broj majice koju nosite:

- S
- M
- L
- X
- L
- X
- XL

Napomena/ komentar:

PRILOG 5 - Obrazac za prijavu izborne nepravilnosti

Ovaj obrazac služi kako bi se evidentirale prijavljene potencijalne izborne nepravilnosti u vezi sa Općim/Opštim izborima 2022. Sve lične informacije lica koje daju informacije tražene obrascem, kao i bilo koje druge informacije koje se mogu dovesti u vezu sa licem, smatraće se strogo povjerljivim i neće se ni u kom obliku objavljivati u javnosti.

1. Ime i prezime lica koja prijavljuje izbornu nepravilnost:

2. U kom svojstvu lice prijavljuje nepravilnost? (*zaokružiti/dopisati*)

Građanin/ka
Aktivist/ica OCD

Izborni službenik/ca

Politički subjekt/kandidat

Posmatrač Koalicije

Stranački posmatrač

Drugo:

2. Mjesto prebivališta (opština/općina, grad) lica koja prijavljuje izbornu nepravilnost:

3. Kontakt lica koja prijavljuje izbornu nepravilnost:

Telefon:

E-mail:

4. Datum, vrijeme i mjesto uočene izborne nepravilnosti:

5. Opis izborne nepravilnosti:

Pitanja koja Vam mogu pomoći: Ko je učinio navedenu povredu Izbornog zakona (politička stranka, kandidat, izborna komisija, medij, organ vlasti, drugi birač, član biračkog odbora, stranački/nestranački posmatrač)? Na koji način? Opišite nam šta se tačno dogodilo? Znate li identitet prekršioca? Da li ste voljni svjedočiti o navedenoj nepravilnosti ukoliko bude potrebe?

---

*Ovaj priručnik urađen je u
transparentnost u*

Evropska unija (EU)

*okviru projekta „Sistemska
izbornom procesu“, kojeg finansira*

*Sadržaj priručnika je isključiva odgovornost Koalicije „Pod lupom“ i ni u kom slučaju ne
predstavlja stanovišta Evropske unije (EU)*

